

Tema:
TRÆER

KIRKEGÅRDEN

August 2021

41. årgang

4

Funktionelt og
inspirerende inventar
til kirkegården

NYHED
Bikab Modus
120 el. 140 L kapacitet
Modulérbar

LANDSKAB
PARK & BYRUM

TLF: 7023 2999
WWW.G9.DK

TEMANUMMER: TRÆER

Træet har en helt speciel betydning for mennesket, og har indtil for nylig været en livsvigtig ressource. I dag har træet ikke den samme praktiske betydning som det havde engang, da mennesket har fundet andre energiresourcer, byggematerialer og redskaber end dem, der for bare 100 år siden, for en stor dels vedkommende bestod af træ.

Men træers betydning er stadig stor, ikke mindst har træer en altafgørende betydning for økologien, både på lokalt, regionalt og globalt plan, i og med at træerne er en vigtig brik for alt liv, og produktion af ilt. Men også indflydelsen på menneskets mentale velbefindende er stadig stor, da træet giver ro, tryghed og livskvalitet, og har en stor symbolsk betydning. Træet bruges for eksempel mange steder til at ofre sutterne, når de små poder

skal aflægge dén vane, og træet har en vigtig betydning i mange religioner, som "livets træ" og "ask Yggdrasil".

Vi er alle vokset op med træer omkring os, hvad enten vi har lagt mærke til det eller ej, eller at træet har haft en anonym baggrundsrolle på gadehjørnet, i parken eller i skoven. Alle mennesker har et eller andet forhold til træer, selvom at der helt givet vi komme mange forskellige tanker når nogle siger ordet "træ". Nogle vil tænke på natur, andre på gulvet hjemme i stuen eller årets æblehøst.

Det er nok de færreste der vil tænke "kirkegård" når ordet "træ" bliver nævnt, men ikke desto mindre er det hvad dette temanummer handler om, en kombination af kirkegård og træer – i det mindste den lille del af emnet "træ" som omhandler de levende, fra frø til fældning. ■

Vi glæder os til at se jer på

HAVE & LANDSKAB

STAND C20

25. - 27. aug. 2021

i Slagelse

Kom og se vores store, komplette program af elkøretøjer inkl. 2 nyheder

Formidsk både støj og udstødningsgasser til glæde for både ansatte og gæster på kirkegården

STAMA Mini EL

- Knækstyret og med vendbar førersæde
- Servostyring
- Hydraulisk tiplad (Manuel drejelad som ekstraudstyr)

STAMA ELS-B Støjsvag elektrisk sugeenhed

- Praktisk slangeopbevaring
- Lang drifttid
- Fjernbetjent for nem styring på afstand

MØD OGSÅ DIN LOKALE STAMA FORHANDLER PÅ HL21:

Almas Park & Fritid, Ålborg & Brønderselv
Lyngfeldt A/S, Hadsten
Anker Bjerre A/S, Holstebro & Lemvig
Herning Skov, Have & Park A/S, Herning

Vemas A/S, Vejle
Varde Have og Skovmaskiner ApS, Varde
Esbjerg Park & Havemaskiner ApS
Hans Holm A/S, Tinglev

Sønderborg Skov- Park & Have
Maskincenter Aps, Sønderborg
Heden Maskinforretning A/S, Ringe
Havdrup Maskinforretning A/S, Havdrup

INDHOLD

s. 06	Træsygdomme på kirkegårde
s. 18	Træartsvalg i klimaændringens navn
s. 24	Kirkegårdens nye træer
s. 30	Hjemmehørende træer - Er det nu nødvendigt
s. 40	Plantning og etablering af træer - Opnå det bedste resultat
s. 46	Udviklingsplan for træer
s. 48	Fodposer til træer
s. 52	Skal træer altid blive gamle
s. 54	Træer og minder
s. 56	Fælles årsmøde for FDK og DKL
s. 60	Profil - Alex Lundsgaard Kristensen
s. 62	Kalender

FORSIDE

Ambrosius-egen nær Valdemars Slot på Tåsinge er et stort og mægtigt træ. I dette temanummer om træer, kan du læse meget mere om de sygdomme og skadevoldere de udsættes for, hvad man kan gøre for at få dem godt i gang og nogle af de overvejelser, man kan gøre sig, før der udvælges og plantes nye træer. Foto: Tommy Christensen.

Redaktører:

Tommy Christensen
Mail: redaktion@danskekirkegaarde.dk
Tlf.: 20 41 61 86

Lene Halkjær Jensen
Mail: redaktion@danskekirkegaarde.dk
Tlf.: 26 24 72 28

Redaktion:

Anders Beck Larsen
Nyborg Kirkegårde
E-mail: anders@nyborg-kirkegaarde.dk

Annee Katrine Bonde
Sønderholm Kirkegård
Mail: sonderholm_kirke@mail.dk

Christian Høybye Hougaard

Gjellerup Kirkegård
E-mail: chha@km.dk

Hanne Ertbølle Gerken
Ribe Kirkegårde
Mail: hg@ribekirkegaard.dk

Mikkel Dalsby
Ballerup Kirkegårde og Krematorie
Mail: kgd@dalsby.dk

Jørn Skov
Tønder Kirkegård
Mail: tonder-kirkegaard@mail.tele.dk

Annoncesalg

Tommy Nilsson, Hvidovre Kirkegårde
Mail: tn@fkih.dk
Tlf. 23 45 35 56

Sekretariat:

Foreningen af Danske Kirkegårdsledere
Springbakken 1
9230 Svenstrup J.
E-mail: kontor@danskekirkegaarde.dk
Tlf: 60 53 59 00

Layout og tryk:

Jello ApS
Tlf. 3145 0050
E-mail: da@jello.dk

Redaktionelt stof og annoncer til 'KIRKEGÅRDEN' nr. 5, 2021 sendes til redaktion@danskekirkegaarde.dk senest d. 15. september 2021. Artiklernes indhold er ikke nødvendigvis et udtryk for Redaktionens, FDK's eller DKL's holdning.

GMR
Care for the ground

STAMA STENSBALLE NESBO ELKÆR

GMR maskiner a/s
Saturnvej 17
DK-8700 Horsens
Tel. +45 75 64 36 11

www.gmr.dk

TRÆSYGDOMME PÅ KIRKEGÅRDE

Af seniorrådgiver Iben Margrete Thomsen imt@ign.ku.dk
Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet

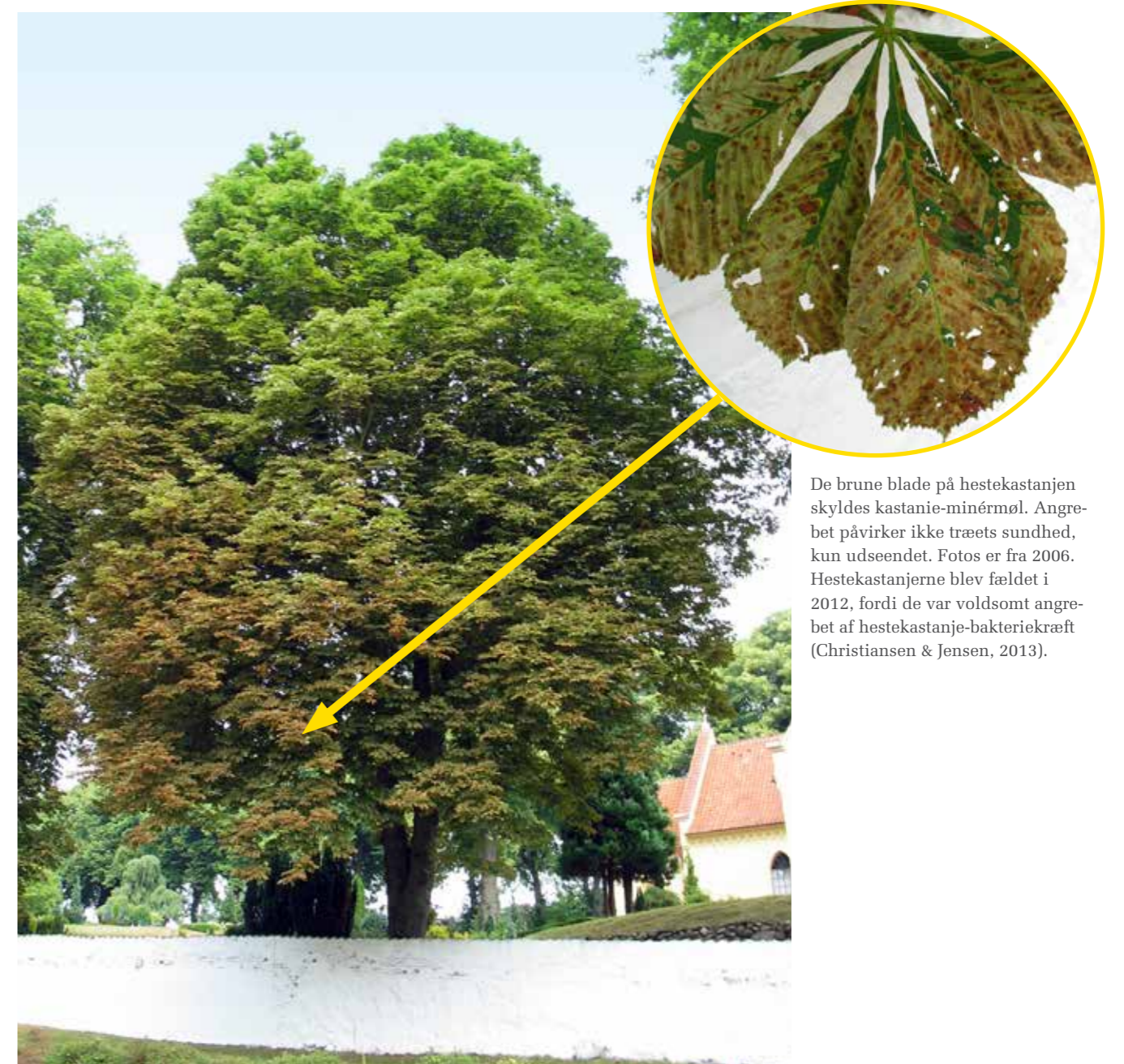
En stor gammel bøg pryder kirkegården, men i 1980'erne fik nogen desværre den ide, at der skulle være urnegravsteder under træets krone. Antallet af gravsteder er især øget de sidste 10 år vurderet ud fra de indhugede årstal på gravsten. Den manglende respekt for bøgens rodzone, der går lige så langt ud som kronen, har nu medført kronesympotomer, samt angreb af kæmpeporesvamp i rødderne. I efteråret 2020 blev det første frugtløse observeret ved et rodudløb (pil), der er ud for flere af de ældste grave fra starten af 1990'erne. Det er kun et spørgsmål om tid før træet må fældes, så det ikke forårsager en ulykke, idet kæmpeporesvamp spiser de store holderødder. Der kan ikke advares nok imod den forkerte opfattelse, at det er OK at grave i gamle træers rodzoner. Desværre er den fatale fejl ikke et ualmindeligt syn på kirkegårde, i urbane miljøer og lignende steder.

Smukke træer og velplejede hække er en vigtig del af danske kirkegårdes udseende. Det vækker opmærksomhed, når udseende og sundhed ikke er som forventet. Det koster også tid og penge, når årsagen skal findes, og der skal sættes ind med bekæmpelse, pleje eller i værste fald udskiftning af syge planter. Det kan være nyttigt at kende de væsentligste problemer, og hvordan de kan forebygges.

De mest almindelige skader på kirkegårdes træer og hække kan deles op i tre grupper: de selvskabte, de tilflyvende og skadevoldere, som slæbes ind med planter. Blandt de selvskabte hører græsslåningsskader (se Kirkegården 1, 2015) og anlæg af gravsteder i rodzonen på store træer. Denne type skader kan nemt undgås, men det kræver viden om træers behov og villighed til at ændre praksis.

Den værste af de tilflyvende har indtil nu været elmesygen, en svampesygdning der spredes af elmebarkbiller, men oprindeligt er introduceret via import af elmekævlere fra Asien. I de sidste 20 år har de fleste også stiftet bekendtskab med kastanie-minérmøl, der ikke skader træerne, men kan forringe udseendet markant. Deri-

mod har risikoen for at introducere skadevoldere med plantemateriale måske ikke fået så stor opmærksomhed, selvom invasive arter udgør en af de største trusler mod vores natur. Nedenfor beskrives aktuelle eksempler på skadevoldere og forvaltning.

De brune blade på hestekastanjen skyldes kastanie-minérmøl. Angrebet påvirker ikke træets sundhed, kun udseendet. Fotos er fra 2006. Hestekastanjerne blev fældet i 2012, fordi de var voldsomt angrebet af hestekastanje-bakteriekræft (Christiansen & Jensen, 2013).

Invasive arter er fx planter, insekter eller svampe, som er introduceret ved menneskets hjælp og truer hjemmehørende arter, forårsager økonomiske skader eller udgør en risiko for menneskers sundhed.

Svampe- og bakteriesygdomme

Håndtering af elmesyge gik først og fremmest ud på at fjerne angrebne træer straks. Dette forhindrede smittespredning, fortrinsvis fordi elmebarkbiller opformerer sig i syge træer og derefter spreder svampen (*Ophiostoma novo-ulmi*).

Men denne strategi nytter ikke over for svampesygdommen, som plager ask, og ikke mindst hængeask på kirkegårde. Asketoptørre forårsages af den invasive svamp *Hymenoscyphus fraxineus*, som spredes via luftbårne sporer fra gamle blade. Selv blade fra sunde ask spreder svampen, så det er bedre at feje blade op og brænde

dem, end at fælde syge asketræer.

Asketoptørre giver døde skud i kronerne og barknekroser på grene og stammer. Unge træer kan dø af sygdommen, men ældre ask kan leve længe med angreb. Håndtering består i at holde øje med træernes tilstand og sanere for døde grene efter behov. Kun træer, som er tydeligt døende, dvs. med stærkt afløvede kroner mindst to år i træk, bør fældes. Vær opmærksom på, at døde ask og ask med angreb af honningsvamp i rødder og stammebasis kan falde uforudsigeligt ved fældning. Det kræver ekspertise og helst maskinel fældning at håndtere sådanne træer.

Asken på Stubberup Kirkegård var 2013 plaget af tørre kviste som følge af asketoptørre. En kronesanering forbedrede både udseende og sikkerhed, da der var bekymring for nedfald af døde grene. I 2019 blev der igen udført kronesanering. Forhåbentlig overlever asken mange år endnu. Fotos Anne-Kathrine Skifter.

Unge vejtræer af ask. De to træer til højre havde varierende sundhed de første 10 år efter de første tegn på asketoptørre viste sig i 2007. Fra 2017 gik det dog stærkt ned ad bakke med sundheden, nok med tørken i 2018 som medvirkende faktor, da det ellers sunde træ yderst til venstre også fik lidt symptomer.

Bakterieangreb på en kirsebærallé gennem snart 10 år har efterladt træerne med tynde kroner og kun lidt grønt løv for enden af grene. Selv disse grønne blade har dog symptomer i form af visne pletter og huller (indsat foto). Kirkegården har jævnligt saneret træerne for døde og syge grene, men det er ikke lykkedes at slippe af med sygdommen, som skyldes *Pseudomonas* bakterier. Udskiftning af træerne er eneste løsning, og samtidig kan de nye træer placeres længere fra stien, så de kan få et bedre rodrum.

En anden invasiv sygdom er hestekastanje-bakteriekræft, som skyldes *Pseudomonas syringae* pv. *aesculi*. Det vides ikke præcist, hvordan bakterien spredes, men formentlig med regn og vind. Værktøj brugt ved beskæring er en anden spredningsvej, som kan håndteres ved hyppig rengøring af sakse m.v. Spredning over længere afstande er formentlig med inficerede, men symptomløse planter.

tilfælde er det kun yderbarken, som dør. Desuden kan store hestekastanje ofte leve med sygdommen i mange år, hvis de ikke er svækkede af andre årsager som fx tørke eller dårligt rodrum.

Sanering bruges ofte mod bakteriesygdomme, men det er typisk, når angrebet sker på skud og blade, som kan klippes af. For hestekastanje-bakteriekræft er skaden døde barkområder på grene og stammer, men i mange

Anbefalingen for håndtering af hestekastanje-bakteriekræft er derfor at holde øje med træerne. Først hvis store dele af barken dør, og der kommer vednedbrydende svampe frem på grene eller stammer, er fældning nødvendigt. Vær specielt opmærksom på at de typiske svampe på syge hestekastanje er østershat og fløjsfod, hvor frugtlegemer kommer frem om vinteren.

Samtidig med kronesyntomer kom der synlige nekroser (døde områder) i barken nederst på stammerne. Efter tre vækstsæsoner i træk med dårlige kroner væltede de to asketræer i hhv. marts og november 2020. Honningsvamp, der optræder som følgeskade til asketoptørre, havde nemlig spist det meste af rødderne. De to fotos t.v. viser udvikling af basal barknekrose fra 2017 til 2019 på det ene træ. De to fotos t.h. viser et af de væltede asketræer, samt en skive fra stammen med råd af honningsvamp bag det døde barkområde.

Kraftigt brunt flåd på grene og stammer af hestekastanje er tegn på angreb af bakteriekræft (*Pseudomonas syringae* pv. *aesculi*). Barken er død bag det brune flåd (gule pile), men læg mærke til at veddet endnu er friskt i både gren og stamme, så der er ingen styrketab. Andre steder på samme træ ses de karakteristiske 'muslingeagtige' barkmønstre (gul pil), som optræder, når træet har bremset bakterien i det yderste af barken. Inderbarken og vækstlaget (kambium) er intakte, så hestekastanje, som kun har dette symptom, kan overleve bakterieangrebet. Ved vurdering af hestekastanje med bakteriekræft er det derfor vigtigt at være helt skarp på, om der er omfattende flåd eller kun barkmønstre.

Hvis angreb af hestekastanje-bakteriekræft medfører barkdød og barktab, er vednedbrydende svampe som østershat (t.v.) og fløjsfod (t.h.) hurtige til at udnytte situationen. Begge svampearter kommer frem om vinteren, uden for den typiske svampesæson, så tilsyn med syge hestekastanje bør ske både sommer og vinter. Døde grene med frugtleger bør fjernes hurtigst muligt, da de har høj risiko for at falde ned. Selv stammen kan knække, hvis østershat får lov til at spise af veddet for længe. Begge arter er i øvrigt gode spisesvampe, så triller fra stammen kan måske foræres til lokale svampesamlere, hvis man ikke vil lade stammen ligge på kirkegården.

Planternes skjulte farer

Globalt set er så godt som alle de værste planteskedegørere på vedplanter introduceret via enten planter til plantning, emballagetræ eller tømmer. Det gælder især insekter og svampe, men også andre mikroorganismer. Især når skadevoldere flyttes fra et kontinent til et andet, kan det gå helt galt, men også inden for Europa er der en risiko for ubudne gæster.

Der er al mulig grund til skærpet opmærksomhed ved indkøb af planter, for forebyggelse er lettere end bekæmpelse. Insekter, galmider m.m. kan følge med som æg skjult på skud / grene eller larver inde i veddet. Svampe og andre mikroorganismer kan sidde latent i nåle, skud, bark eller rødder. Det er selvfølgelig umuligt at styre, hvad private brugere af kirkegården planter på gravsteder, men hav risikoen i tankerne ved egne indkøb, især ved større anlæg som udskiftning af hække og oprettelse af park- eller skovkirkegård.

- Stil spørgsmål til planternes oprindelse, også selv om leverandøren er dansk.
- Spørg om leverandør og producent er opmærksom på mulige sygdomme og skadedyr for den givne plantearart.
- Forlang (at se) plantepas for planter købt i udlandet i det seneste år, men husk at det dokument ikke dækker alt.
- Tjek planterne ved levering og hold øje med dem det første år efter plantning.

Ved indkøb af mange hækplanter, herunder buksbom og taks, kommer de måske fra et større parti planter fra en europæisk producent. Det kan vanskeliggøre den foreslåede kontrol, fx hvis plantepas følger partiet og ikke den enkelte plante. Hvis man ikke fanger problemet inden for det første år, kan det både være for sent at stoppe spredning, men også svært at bevise, at skadevolderen kom sammen med planterne. Det kan gøre det umuligt at få erstatning i givet fald.

Eksempler på insekter, som kan komme med planter, er egeprocessionsspinder (æg på skud), buksbomhalvmøl (æg på blade), askepragtville og asiatisk citrusræbuk (larver i ved). Citrusræbukken er en karantæneskadegører i hele Europa og bekæmpes intenst de steder, den er introduceret (fx i Italien). Askepragtbillen er introduceret til Nordøstamerika og til Moskva, hvorfra den spredtes vestpå. Buksbomhalvmøl er allerede set flere steder i Danmark siden

2018 og kan afløve planter totalt. Nematoder er en anden organismegruppe, som kan introduceres med planterødder og jord, og de kan ikke konstateres ved inspektion af planterne.

Pas på Phytophthora

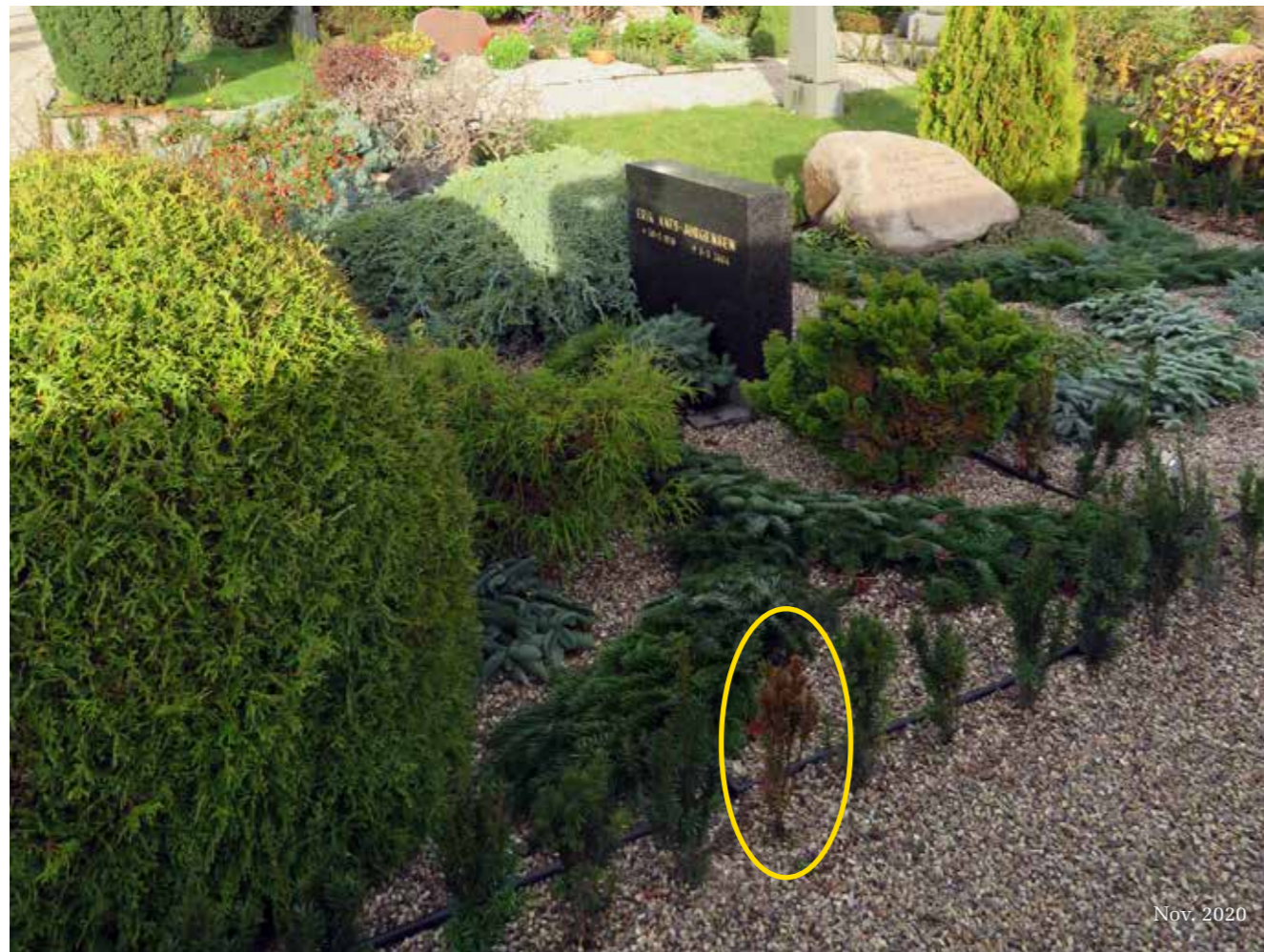
Af sygdomme er *Phytophthora* slægten nok den værste, både fordi mikroorganismen optræder skjult, og fordi de mest aggressive arter kan slå planter ihjel. Europæisk visneskimmel (*P. ramorum*) spredes typisk med inficerede rhododendron, men har mange andre værtplanter. *P. cinnamomi* er for nylig observeret på hækplanter af taks leveret til en dansk kirkegård, se eksempel. Ædelcypres kan angribes af *P. lateralis*, og i UK giver *P. austocedri* alvorlige skader på enebær (*Juniperus* arter).

Det må stærkt anbefales at tjekke sygelige planter for den karakteristiske brune misfarvning i rodhalsen eller på rødder, samt få testet for *Phytophthora* ved mistanke om angreb. Hvis forekomst bekræftes, gælder det om at fjerne alle inficerede planter, før smitten breder sig ud i jorden. Ellers kan det blive svært at slippe af med patogenet igen. De syge planter skal sendes til destruktion og må ikke komposteres eller afleveres som grønt affald.

Phytophthora angreb kan også optræde på gamle veletablerede træer, især bøg. Symptomet er sortbrun slimflåd på stammen og en brun misfarvning af inderbarken. Medmindre træet er døende af angrebet, eller der dukker vednedbrydende svampe op, er det bedst at se tiden an. Hvis træet fældes, må det ikke bruges til dækflis, da det kan sprede *Phytophthora* til andre dele af kirkegården. Sørg også for at rense støvler og værktøj for jord og savsmuld, før arbejdsstedet forlades.

Da de gamle udslidte buksbomhække skulle udskiftes på Gundsømagle Kirkegård, faldt valget på taks som en velkendt og robust art. Derfor var det også en overraskelse, at mange af planterne blev syge og døde mindre end et år efter plantning. En nærmere inspektion afslørede den karakteristiske rødbrune misfarvning i rodhalsen, som indikerer en mulig tilstedeværelse af *Phytophthora*. Mistanken blev bekræftet med en særlig test, som minder om Covid hurtigtest metoden. To streger betyder positiv for *Phytophthora*, men man kan ikke vide hvilken art. En senere laboratorieundersøgelse viste, at der var tale om *P. cinnamomi*, en af de mest aggressive arter, som især gør skade i varmere lande. Der blev leveret erstatningsplanter, men de kom desværre fra samme parti med smittede, men symptomløse taks, og mange døde i den følgende vækstsæson. Udover prisen for det oprindelige anlægsarbejde, har kirkegården haft arbejde med at fjerne syge planter og genplante, samt udgifter til gentagne ekspertbesøg inklusiv dyre *Phytophthora* test.

Nov. 2020

I rækken af nye taksplanter springer den halvvisne i øjnene (gul ring). Men årsagen er den manglende bark i rodhalsen. I stedet er det en af de grønne naboplanter som har symptomer og tester positiv for *Phytophthora*. Det viser, hvor svært det er at erkende angrebet, så længe planterne ser grønne og friske ud.

Konklusion

Ovenstående er kun et mindre udsnit af de sygdomme og skadedyr, som kan ramme træer og hække på kirkegårde. I langt de fleste tilfælde er angreb af insekter og svampe heldigvis af mindre betydning. Bladlus, meldug, sommerfuglelarver, rustsvampe, spindemøl, osv. kan give synlige symptomer, som når blågran taber de fleste nåle efter sugning af sitkablادlus, eller poplernes blade er gule af rust. Det gælder om ikke at blive grebet af panik, og hvis man er i tvivl, er der hjælp at hente hos eksperterne via Videntjenesten. ku.dk, hvor der også findes rådgiversvar og Videnblade med information om skader.

Litteratur

- Christiansen, J; Jensen, LH 2013. Bakteriekraft på hestekastanje. Kirkegården 33(1), 12-14.
- Ravn, HP et al 2012. Asiatisk træbuk og citrustræbuk I. Videnblad Skov og Natur 8.10-17. Videntjenesten.ku.dk
- Ravn, HP et al 2012. Kastanie-minérmøl – et nyt og iøjnefaldende skadedyr. Videnblad Park og Landskab 5.28-6. Videntjenesten.ku.dk
- Ravn, HP; Nielsen PS 2021. Egeprocessionsspinderens udbredelse og biologi. Videnblad Park og Landskab 5.28-17. Videntjenesten.ku.dk
- Thomsen, IM 2014. Træer på kirkegårde I. Kirkegården 34(5), 4-7.
- Thomsen, IM 2015. Træer på kirkegårde II. Kirkegården 35(1), 4-10.
- Thomsen, IM; Talgø, V 2020. IPM forebyggelse af Phytophthora i skove. Videntjenesten.ku.dk
- Thomsen, IM et al 2013. Hestekastanje-bakteriekraft. Videnblad Park og Landskab 5.27-1. Videntjenesten.ku.dk
- Thomsen, IM et al 2017. Symptomer og følgeskader ved hestekastanje-bakteriekraft. Videnblad Park og Landskab 5.27-2. Videntjenesten.ku.dk
- Thomsen, IM et al 2017. Asketoptørre: en svampesygdom i skov og landskab. Videnblad Park og Landskab 5.26-21. Videntjenesten.ku.dk
- Forest Research 2021 Phytophthora austrocedri disease of juniper and cypress + Phytophthora lateralis. Forestresearch.gov.uk hjemmeside. <https://www.forestresearch.gov.uk/tools-and-resources/fthr/pest-and-disease-resources/phytophthora-austrocedri/>
<https://www.forestresearch.gov.uk/tools-and-resources/fthr/pest-and-disease-resources/phytophthora-lateralis/> ■

Én vase - mange låg!

Vild med vilje
Vild med natur

Gravvasens låg kan designes til alle typer af fællesområder - i glas, bronze, sten og keramik.

GRAVVASEN[®]

Kontakt os for et besøg eller en snak om mulighederne på 5210 2900 eller læs mere på www.gravvasen.dk

TRÆER OG OVERTRO

Brandtræ

Brandtræ, træ, som ifølge folketroen ikke må fældes, da en bestemt bygning ellers vil brænde. Hvis nogen havde set "forbrand", dvs. set en gård brænde, før det skete i virkeligheden, kunne ildebranden afværges ved, at branden "sattes hen" i stammen på et træ i nærheden. Det var mest kloge folk, der forstod sig på denne kunst. De borede et hul i træet, manede ilden derind og lukkede bagefter til med en prop. Denne folketro var udbredt over hele Danmark, men særlig i den østlige del af Sønderjylland, hvor der endnu i starten af 2000-tallet findes gamle brandtræer, fx Kolstruplinden og Gabølegen.

Kilde: www.denstoredanske.lex.dk, Henningsen, Gustav: brandtræ

Hultræ

Hultræ, træ med et hul eller åbning. Ifølge folketroen kan man blive helbredt ved at krybe igennem. Ofte foreskrives det, at den syge skal være nøgen og efter gennemkrybningen hænge et stykke tøj på træet, derfor også betegnelsen kludetræ. For det meste var det små børn, man trak igennem for at helbrede dem for engelsk syge. Skikken er kendt over hele Europa og fordømtes middelalderen igennem af kirkens mænd. Fra Danmark kendes gennem tiden et halvt hundrede hultræer.

Kilde: www.denstoredanske.lex.dk, Henningsen, Gustav: hultræ ■

Helt nye muligheder med **digitalt kirkegårdskort**

Smart nyt kortmodul fra EG Brandsoft gør det nemt at præsentere kirkegårdsdata i en letforståelig grafisk udgave. Det sikrer bedre kommunikation og nemmere planlægning.

- ✓ Nem kommunikation med kirkegårdens kunder, menighedsrådet og de øvrige interessenter
- ✓ Tydelig registrering af planlagte ændringer
- ✓ Hurtig og håndgribelig disponering af gravstederne

Kontakt EG Brandsoft på 9928 3565 eller skriv en mail til support@brandsoft.dk og hør mere om det nye kortmodul.

www.eg.dk

Let's go further

Kortmodulet kan bruges i kirkegårdssystemet, på mobil, iPad eller via appen Find Gravsted.

Kom forbi vores 3500m² showroom i Låsby
Nordeuropas største showroom med nye og brugte minilæssere

AVANT
Danmark

FLERE MODELLER TIL KIRKEGÅRDEN - FRA 99.000,-

Over 20 forskellige modeller

- Fra 700 kg - 2.540 kg egenvægt
- Både diesel, el, gas og benzin
- +260 forskellige redskaber

Græsklipper

Miljørive

Løvsuger

8" slange tager granafdækning

AVANT
Danmark

Jylland: 8695 7522 - Århusvej 12, 8670 Låsby
Sjælland: 5965 6037 - Industrivej 17, 4534 Hørve

Se alt udstyr på hjemmesiden:
www.avant.dk

TRÆARTSVALG I KLIMAÆNDRINGENS TEGN

Af Oliver Bühler, olb@ign.ku.dk
Ph.d., Studielektor, Skovskolen - Københavns Universitet.

Acer x freemanii er en hybrid af rød løn og søvløn. Foto: Screenshot fra Van den Berk Plantskole.

Tænk langsigtet!

Træer fremhæves ofte som en vigtig brik i kampen mod klimaændringerne. Det er de givetvis: Træer optager og lagrer kulstof, træer bidrager til at regulere temperaturen lokalt, og træer kan håndtere nedbør. Men træerne selv er også påvirket af klimaændringerne - på godt og ondt. Og da træer nok er den del af vores grønne struktur, som har

den længste levealder, er det en god idé at tage vækstbetingelserne om 20, 50 eller 100 år med i overvejelserne når man bladrer i planteskolekataloget for at vælge nye træer.

Kan man overhovedet det?

Prognoser om klimaets fremtidige udvikling er behæftet med mange usikkerheder, men der er enighed omkring

Alnus x spaethii er en elle-hybrid.
Foto: Jasper Haster, CC BY-SA-3.0

Fraxinus pennsylvanica er en nordamerikansk askeart.
Foto: Screenshot fra Van den Berk Plantskole.

nogle grundlæggende trends. Somrene bliver varmere og mere tørre. Sommernedbøren fordeles mere ujævnt med flere kraftige regnskyl. Vegetationsperioden bliver i princippet længere – hvis ikke tørken sætter en stopper for væksten. Vintrene bliver mildere og med mere nedbør. Hårde vintre kan dog stadig forekomme og vil kunne ramme varmeelskende træarter.

Tørketolerant og frostfær

Klimaforandringerne vil således have indflydelse på træernes vandforsyning. Derfor er tørketolerance en grundlæggende parameter for træartsvalget. Men selvom vintrene forudsiges at blive mildere, kan der stadig forventes hårde vintre med frost, og vi kan derfor ikke slække på kravene til frosthårdførhed.

Man behøver ikke tage særlig langt sydpå for at støde på kirkegårde som mister et stigende antal træer til tørken, og tørkeåret 2018 har gjort et særligt stort indhug i træbestanden på kirkegårde i Tyskland. Tørken går her ud over

klassiske kirkegårdstræer som ær og spidsløn (*Acer pseudoplatanus* og *A. platanoides*), bøg (*Fagus sylvatica*) og i nogen grad også storbladet lind (*Tilia pseudoplatanus*) og parklind (*Tilia xeuropaea*).

Klimaændringer

Men klimaændringerne står ikke alene. Vi oplever også nye skadevoldere, som har nemmere ved at etablere sig eller nemmere ved at angribe tørkestressede træer. Herhjemme er asketoptørre, hestekastanjens bakteriekræft og tjørnepragtbillen efterhånden old news, men der kan sagtens være mere på vej. For eksempel har man ikke langt fra den danske grænse problemer med egeprocesionsspinder og svampesygdommen massaria på platan. Erfaringerne viser altså, at også førhen pålidelige træarter pludselig kan miste betydning eller falde helt bort.

Hvad skal man så plante – og hvad skal man undgå at plante?

Første og vigtigste anbefaling er nok, at sprede risikoen

Virginsk Ambratræ - *Liquidambar styraciflua* – har duftende blade og får flotte høstfarver.
Foto: Screenshot fra Van den Berk Plantskole.

Ungarsk eg – *Quercus frainetto* – bliver et stort træ og er både tørketolerant og har en god frosthårdhed.
Foto: Somepics, CC BY-SA-3.0

ved at satse på et bredt slægts-, arts- og sortsvalg. Også arter, som generelt vurderes som mindre tørketolerante kommer tit med en genetisk variation. Her kunne der for eksempel arbejdes med frøkilder fra regioner med vækstbetingelser, som ligner det vi forventer kommer til at ske i Danmark. Det er nok en god idé at være mere opmærksomme på frøkilder i fremtiden, og mangler der erfaring på dette område, kan planteskolerne hjælpe.

Et godt eksempel på en slægt, som med mange arter og sorter rummer både arter, vi forventer får dårligere vækstvilkår og arter, vi forventer vil kunne klare sig, er *Acer*-slægten. Navn, *Acer campestre*, forventes stadig at være et godt valg, mens ær og spidsløn som nævnt muligvis bliver udfordret af nye vækstbetingelser. Heldigvis har vi flere *Acer*-arter end disse tre hjemmehørende eksempler: For eksempel kan nordamerikanske *Acer*-arter som rød-løn, *Acer rubrum* eller den spændende *Acer x freemanii*,

en hybrid af rød-løn og søvløn, bidrage med vækstkraft, robusthed og ikke mindst nogle af de øvrige kvaliteter, vi kender fra slægten: Fantastiske høstfarver.

Som andre eksempel på at ikke hjemmehørende træarter kan bidrage til en robust træbestand på kirkegårde, i parker og i byens øvrige grønne strukturer, kunne nævnes en elle-hybrid, *Alnus x spaethii*, den nordamerikanske askeart *Fraxinus pennsylvanica* samt elme-hybrider som er modstandsdygtige mod elmesygen, for eksempel *Ulmus 'Rebona'* eller 'New Horizon'. Og det kan godt forestilles, at vi fremover i højere grad bruger søvlind, *Tilia tomentosa*, som er et hyppigt brugt bytræ længere sydpå og bedre til at klare tørke end andre lindearter.

Og endda egesortimentet kan udvides, selvom stilkeg og vintereg egentlig forventes at kunne klare et ændret klima. Men egearter fra centraleuropa som frynseeg, *Quercus*

Foto: Prazak, Free Documentation License

Frynseeg – *Quercus cerris* – er tørketolerant og har en god frosthårdhed.

Foto: Karduelis, Public domain

Foto: Frans Xaver, CC BY-SA-3.0

cerris, og og ungarsk eg, *Quercus frainetto*, medbringer en udmærket kombination af frosthårdhed og tørketolerance og kan for eksempel vælges til udsatte voksesteder med en høj belægningsgrad eller lignende.

Måske aner man det allerede på baggrund af de ovenstående eksempler: I lyset af klimaændringernes udfordringer mister diskussionen om der plantes hjemmehørende eller indførte arter lidt af dens betydning. Men man gør selvfølgelig klogt i at se på de hjemmehørende arters klimaplasticitet, og arter som avnbøg og den førnævnte navr, synes efter hvad vi ved i dag, stadig at være fornuftige valg. Mange af vores hjemmehørende arter er faktisk tæt på deres nordlige udbredelsesgrænse. Denne grænse skyldes især for lave temperaturer, og derfor vil en del af vores hjemmehørende træarter kunne klare eller endda drage fordel af en begrænset temperaturstigning.

Systematiske afprøvninger

Forskellige steder i Europa er man begyndt med systematiske afprøvninger af nye (og gamle) arter og sorter for at vurdere deres muligheder i et ændret klima. Et forsøg, som er værd at kigge nærmere på, køres i den sydtyske delstat Bayern. Forsøget er ikke afsluttet, men på en foreløbig 'best-of'-liste figurerer bl.a. *Alnus x spaethii*, *Fraxinus pennsylvanica 'Summit'*, *Quercus cerris* og *Q. frainetto* og *Liquidambar styraciflua*.

Sådanne forsøg er vigtige, men skal helst kombineres med løbende erfaringsopsamling på kirkegårde, i parker og byens øvrige grønne strukturer.

Man kan læse mere om det sydtyske forsøg her: https://www.lwg.bayern.de/mam/cms06/landespflge/dateien/zukunft_klimabaeume.pdf ■

HISTORISKE TILBAGEBLIK I JUBILÆUMSÅRET: TYSKE SKELET- KOMMANDOER PÅ DANSKE KIRKEGÅRDE

Af Lene Halkjær Jensen, redaktion@danskekirkegarde.dk

Det var på Hillerød Kirkegård, at Ekstra Bladets medarbejdere beskrev og fotograferede skelet-kommandoens arbejde, hvilket ikke faldt i god jord: Da journalist og fotograf var på vej væk, blev der råbt efter dem: "Lad dog vore døde i fred!"

Denne dramatiske overskrift på en artikel i Ekstra Bladet d. 13. november 1965, er en del af fortællingen om de tyske soldater og flygtninge, der er begravet i mindelunde på kirkegårde i Danmark.

I månederne frem mod befrielsen d. 5. maj 1945, ankom ca. 250.000 tyske flygtninge og næsten 100.000 sårede tyske soldater til Danmark. Mange af dem overlevede ikke opholdet i Danmark og blev begravet på danske kirkegårde. I alt blev der begravet 17.209 flygtninge og 12.250 soldater i Danmark; oprindeligt fordelt på 475 kirkegårde.

Den 3. oktober 1962 indgik Danmark den tysk/ danske krigsgravtafte med Tyskland, repræsenteret ved Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge. Aftalen indebar bl.a. at de tyske grave skulle åbnes og at resterne af de tyske flygtninge og soldater skulle samles og genbegraves i mindelunde på nogle få, danske kirkegårde.

Protester

Der gik nogle år før denne aftale blev offentligt kendt – og da det skete, medførte den stor harme og voldsomme protester. Højesteretsadvokat Ove Rasmussen udtrykte sig bl.a.

De 68 tyske soldater og 70 flygtninge, der var blevet begravet på Hillerød Kirkegård, blev flyttet til Mindelunden på Vestre Kirkegård i København.

således i en kronik i Politiken d. 11. november 1965:

"Det væsentligste er dog, at indretningen af sådanne tyske mindelunde i Danmark er et så groft anstødeligt fænomen, at man ikke begriber, at nogen dansk myndighed vil gå med hertil. Hvis man ikke formåede at få disse initiativrige tyskere til at holde hænderne fra danske kirkegårde, måtte man i det mindste forlange, at de tog alle gravresterne hjem til deres eget land, hvor de så kan lave alle de arrangementer, de finder passende. Vi må da kunne slippe for, at tyske funktionærer her i landet skal indrette og overvåge tyske mindesmærker over nazi-besættelsen som egnede mål for tyske turistbesøg."

Flytningen

Protesterne nyttede ikke – og flytningen af de tyske soldater og flygtninge blev gennemført med grundighed og diskretion.

Således også på Hillerød Kirkegård, hvor Kirkegårdsinspektør Anders Rud Blomberg havde modtaget et brev, hvori der blev gjort opmærksom på, at det tyske selskab, der stod for opgravningen, ville indfinde sig inden for en ikke nærmere angivet 14-dages periode. Man anmodede også om at en tysktalende person kunne være tilstede for at bistå. Anders Rud Blombergs tyskkundskaber var gode – og i og med at han havde fejret sit 25-års jubilæum på Hillerød Kirkegård, kunne han også bistå med identifikationen af skeletræsterne. For de begravede soldaters vedkommende,

medbragte tyskerne nøjagtige identifikationskort, der bl.a. omfattede tandkort og mål på længden af arm- og benknogler. Der var dog en enkelt officer, der var begravet i en trækiste, som tyskerne ikke havde noget identifikationskort på. Her kunne Anders Rud Blomberg fortælle, at det var den tyske kommandant for tropperne i Hillerød, der havde skudt sig selv, da Tyskland havde kapituleret. Så gav det mening for den tyske graverkommando: Når man dør uden ære, gemmes identifikationspapirerne ikke...

Om flytningen af de tyske soldater og flygtninge udtalte Kirkegårdsinspektør Anders Rud Blomberg bl.a.: *"Hvorfor skal de dog graves op og flyttes. De ligger godt, hvor de ligger..."* *"Det var i 1962 vi skulle have protesteret. Nu er tilladelsen givet, og vi har kun at rette os efter myndighederne. I øvrigt opfører tyskerne sig på alle måder pænt og diskret."* ■

Tilbageblik

I anledning af FDK's 100-års jubilæum, vil vi i de kommende numre af KIRKEGÅRDEN se tilbage på de forgangne 100 år i små glimt. Hvis du har et gammelt billede, fra dengang hvor tid ikke kostede så meget, og en lille beskrivelse af motivet, vil redaktionen gerne modtage dit bidrag til fortællingen om kirkegårdene gennem de seneste 100 år.

KIRKEGÅRDENS NYE TRÆER

Tekst og foto af Svend Andersen, svend@plantefokus.dk
Plantefokus

Kirke med stærk ramme af store træer. Lokale indkig til kirke og rum på kirkegården virker stærkere end total åbenhed. Lang holdbarhed hos træer og beplantninger er til gavn for både udtryk og økonomi, men holdbarheden skal fremmes.

Træer er et meget bærende element i kirkegårdens beplantning. Det er vigtigt af flere grunde at have et langsigtet fokus på de faglige faktorer, der er afgørende for succes med både nye og eksisterende træer.

Træer og beplantninger der holder længe har mange år med opfyldt udtryk og funktionsværdi. Dertil er de også gode for økonomien. De længelevende træer og plantninger udskyder dyre investeringer i genplantninger og medfølgende etableringspleje i de første år, hvilket er gavnligt

for både økonomi, udtryk og funktion! En løbende beskæring med kronestyling og opstamning er afgørende for opfyldelse af lang levetid og ønsket udtryk og funktion.

Kvalificeret tilsyn

Jeg oplever desværre alt for ofte eksempler på en ringe udgangskvalitet og et overset behov for etableringsbeskæring og etableringspleje, der desværre hurtigt koster i geninvestering og tabt opfyldelse af mål. Det er ærgerligt for i forhold til investeret planteprijs og plantningsomkost-

Et gammelt karakterfuldt lindetræ på kirkegård. Der er lys under træet grundet opstamning til 8 meter, men med nedhængende 'slør' langt under den nederste gren.

Nyplantede lind med lang vej til slutstørrelse og endelig stammehøjde. Kvalitet og kronestyling er ikke optimal, men kan stadig påbegyndes. Foto: Jan Støvring, Kirkegårde i udvikling.

ninger, er kvalitetskontrol og etableringspleje en meget beskeden omkostning. Problemet er måske, at vurdering af udgangsmateriale og plantningsforhold, set i forhold til funktion og slutmål, kræver en faglig viden om del-elementerne og deres betydning for at nå målet ad åre. Når man ved, hvad man skal have fagligt øje på, kan man efterfølgende afgøre om man selv vil/kan udføre eksempelvis beskæring eller om det kræver hjælp udefra.

Plantekvalitet

Det er med træer som med børn at det er i de unge år at de formes og skaber baggrund for et langt og succesfuldt liv. Planteskolen 'skoler' træer og planter til at være egnede til fortsat vækst og opnåelse af slutudtryk på blivestedet, men som køber skal man kunne vurdere om faglige krav til produktet er opfyldt og kunne bygge videre herpå. Krav til kvaliteten fra planteskolen omfatter for træer elementer som tydelig gennemgående hovedstamme med velplacerede og ikke for tykke kronegrene. Dertil krav til grenantal og grenlængder i forhold til deres placering i trækronen. Kravene sikrer rimelig ensartede, fleksible

og opstammingsvenlige træer ved levering. Kravene til kroneopbygning muliggør en kontrol af om planteskolen har beskåret (skolet) træet korrekt. Samtidig er kravene til kroneopbygning en opskrift på fremtidig beskæring og opstamning frem mod slutmål på kirkegården. Planteskoleplanter er sjældent et 'slutprodukt' men en plante der skal udvikle sig videre til forventet voksenstadium.

Træets størrelse

Når der eksempelvis vælges træstørrelse kan det være fristende at vælge et ungt opstammet træ frem for et større. Det kunne være en 2 x omplantet 10-12 frem for en 3 x omplantet 14-16 eller større. Argumentet er pris - og en ofte mødt - men fejlagtig forventning om at 'det lille træ indhenter det store'. Et lille træ er billigere end et større, men til gengæld kræver det flere års beskæring på kirkegården inden det når det større træes grundopbygning og udtryk. I mellemtiden er det større træ blevet endnu større, men dog stadig med sin grundopbygning intakt! Små træer er billigere, men der er længere tid til opfyldelse af funktion og forventninger, større omkostninger til

To lindetræer med forskellig historik og fremtid. Træet tv. har været kronestyret så det har én hovedstamme, med velfordelte, udadvendte og relativt tynde sidegrene. Træet kan opstammes yderligere efter behov og det har en vindstabil opbygning på den lange bane. Træet th. er lavstammet med to hovedstammer. Kronen er rund, lav og skyggende. Træet kan ikke opstammes uden at påføre det store sår og indgreb vil medføre et uskønt udtryk i mange år. Træets tilvækst har ikke været styret derhen (op), hvor den er ønskelig.

etableringsbeskæring og en øget risiko for forskelle imellem træer på række (flere år med varierende tilvækst hvis varierende vækstvilkår).

Træets funktion

Træer kan plantes på mange måder med hver deres styrke og svagheder.

Det enkeltstående træ kan være et mindre, måske blomstrende træ, på en lille plads eller centralt i et gårdrum. Det kan også være et stort fritstående karakterfuldt træ på kirkegården i tæt sam- eller modspil med kirkebygningen. Solitære træer har ikke nabotræer de skal ligne, hverken i opbygning eller størrelse. Til gengæld skal de være udtryksfulde som individer og passe til stedet i skala. Træer kan godt være specielle, men stadig stabile i deres opbygning af hovedgrene og stammer, hvilket er afgørende for deres holdbarhed. Med års mellemrum er det en god idé at gøre status på kirkegårdens bærende træer og plantelementer. Hvor langtids-holdbare er de, set i relation til restlevetid og sikkerhed? Hvad er der på kirkegården, der kan tage over i næste generation? Er det tiden at plante afløser, der kan tage over når de gamle må falde? En 'rullende udskiftning' betaler sig økonomisk, men også i herlighedsværdier og funktion.

Træer på række eller som allé er det mest krævende ele-

ment. Forventningen er en intakt og ensartet række i træstørrelse og opbygning, hvorfor der ofte vælges podede sorter der er genetisk ens (kejserlind som eksempel). Skal ensartetheden opnås og holde på den lange bane kræver det ensartede træer fra starten af med løbende kronestyre og opstamning. Skal en rækkeplantning lykkes handler det ikke kun om et ensartet udgangspunkt og målrettet beskæring. Træerne skal også have ensartede gode vækstforhold og minimal risiko for påkørsler eller anden skade der kan kræve udskiftning eller afkorte levetid.

Træer i grupper er en fleksibel plantningsmetode. En gruppe kan være fra tre til mange træer der typisk plantes usystematisk. Trægrupper er mindre sårbare for tab af enkelttræer eller for variation mellem individer. En trægruppe er mere naturnær i sit udtryk og træerne kan med held både blandes i alder og arter, hvis det er en gennemført uensartethed. Hvis der er plads hertil kan elementet danne lund eller have 'skovkarakter' med de muligheder det indebærer på en kirkegård.

Plantevalg

Arter og sorter bør vælges ud fra stedets forhold. Det handler både om vækstforhold (jordtype), men også om plads til slutstørrelse og ønsker til lys og luft under træer (letløvet/opstamning). Et gennemgående problem på kir-

Nyplantet træ på central plads. Træet skal være stort nok til at 'stå alene'. Det skal ikke ligne nabotræer men passe til stedet og være harmonisk med og uden blade. Beskæring her handler her om frihøjde og æstetik i opbygning og udtryk.

kegårde er konflikter imellem kirkegårdens 'egne' træer og træer m.v. på de enkelte gravsteder. Konflikten kan både være mellem flotte solitære træer og store stedsegrønne eller som 'akser' der skæmmes af større nærtstående og 'påtrængende' beplantning. Der er ingen enkel løsning på problemet, men det fortjener fokus fra både kirkegårdsledelse og menighedsråd i det daglige samt ved ny anlæg/renoveringer.

Formklipping

Træer til formklipping er et kapitel for sig. Træerne står uden løv halvdelen af året og derfor er det vigtigt at de er harmoniske i kroneopbygning også uden blade. Den ydre tæthed på klippeflader afhænger, som ved hække både af en ensartet grentæthed og af at klippeflader skrånere ind mod toppen af hensyn til lys til vækst. Et alternativ til formede træer kan i nogle situationer være toppoddede 'kugletræer'. Her er en god stammehøjde vigtig (gerne 240 cm.)

Konklusion

Planter er levende væsener, med meget varierende levetid for den enkelte art. Vi opformerer og forædler planter med særlige egenskaber til forskellige formål (størrelse form blomstring m.v.) for derefter at plante dem i kulturlandskaber. Planterne skal skoles til at kunne opfylde ønsker til flytbarhed, slutstørrelse, udtryk og funktion.

En stærk og meget karakterfuld akse af knudebeskårne lind på en større kirkegård. Et fritvoksende mindre træ trænger sig forstyrrende på akse og træet bør fjernes for at skabe ro om hovedelementet.

Fra produktion i planteskolen over projektering, anlæg og efterfølgende drift er der mange fagpersoner med forskellig ekspertise ind over. Alle har indflydelse på om det ønskede slutresultat nås, måske uden at kende det. Økonomi spiller ind, men mangler der indsigt i hinandens tanker, metoder og nødvendige faglige indsatser er der risiko for at kæden falder af.

Det er vigtigt at starte med en god plantekvalitet og den kræver kvalificeret tilsyn! Beskæringsmetoderne til opnåelse af kvalitetstræer fra planteskolen, kan bruges på kirkegården til at styre træet videre til en fremtidssikker opbygning med en god krone i ønsket højde. Den styrende beskæring i træernes unge år fylder meget lidt når den gøres løbende, men den er meget afgørende for det ønskede udtryk og for træets holdbarhed.

Som det fremgår af tekst og billeder 'glemmes' det alt for ofte, at det ikke er nok at plante træerne, med stor risiko for at målet aldrig nås. Faglig efteruddannelse i beskæring og plantekvalitet anbefales for både gartnere og ufaglærte. Skal opgaven løses fagligt skal man både have blik for den og evne til at udføre, uanset om man er ansat på kirkegården eller indkøbt udefra. En intern tværgående beskæringsdag på egen kirkegård med egen beplantning vil øge forståelsen for og udnytte muligheder i korrekt beskæring. Også gerne med en repræsentant fra menighedsrådet! ■

Tidsskriftet KIRKEGÅRDEN

Tidsskriftet KIRKEGÅRDEN er et fagblad for de danske kirkegårde og krematorier. Tidsskriftet henvender sig til alle, der har tilknytning til kirkegårde og her kan man finde inspiration, nyheder og nyttig viden.

Tidsskriftet udkommer 6 gange pr. år og sendes til mere end 900 kirkegårdsfolk landet over.

Et abonnement koster 350,- kr. pr. år

(400,- kr. hvis bladet skal sendes til adresser i udlandet)

Redaktion sætter stor pris på faglige indlæg fra både ind- og udland, ligesom udenlandske firmaer er velkomne til at købe annonce plads i bladet.

For yderligere oplysninger eller bestilling af abonnement:
Se hjemmesiden:
danskekirkegaarde.dk/tidsskrift

Transportere el – benzin – diesel
250 – 1200 kg lasteevne

Vacuumsuger flere modeller

NICODAN

Nicodan Teknik Aps Lysemosen 25, DK – 8600 Silkeborg
Tlf 8757 2055 www.nicodan.dk info@nicodan.dk

Ikke kun vores ulykkesforsikring

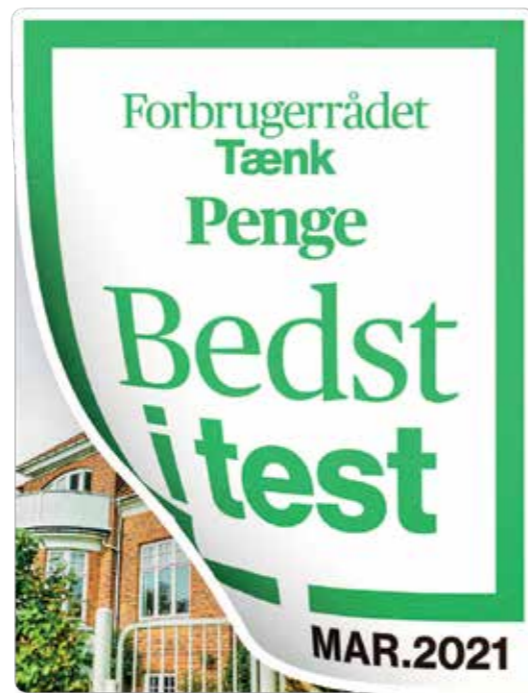
Forbrugerrådet Tænk har endnu en gang kåret TJM Forsikring som "Bedst i test".

Denne gang for vores husforsikring, da den både har gode og billige dækninger.

Husforsikringen dækker nemlig hele dit hus, hvis der skulle opstå skader.

Derudover kan du også vælge din egen selvrisiko - og altid få 0 kr. i selvrisiko på glas- og sanitetsskader.

Læs mere på tjm-forsikring.dk/husforsikring eller ring til os på 70 33 28 28.

ENDELIG KAN VI MØDES IGEN!

Den grønne branche samles på HL21 | 25.-27. AUGUST

Se og oplev de mange nyheder

- ✓ **Kom i dybden med fagligheden**
– oplev Fagligt Forums mange oplæg fra førende forskere og fagfolk.
- ✓ **Stort demo projekt om Jord og Vækstmedier**
Se hvordan frøblandingens Dansk Vildeng klarer sig i fire forskellige vækstmedier og få en snak med forskerne på HL21's nye, store demoareal.
- ✓ **Buske bør ikke være en trist oplevelse!**
Se hele 16 forskellige buskplantninger og få inspiration til alt fra plantetæthed og sammensætning til den efterfølgende drift.

En af dem som glæder sig til sommerens grønne samlingspunkt er værkstedsleder Søren Andersen fra Herning Kommunes Center for Drift og Service. Han er mere end klar til at tage med kollegaerne til Have & Landskab. Han udtaler bl.a.:

"Det handler om at opdyrke de personlige relationer og se, hvad de andre gør. Det dur ikke bare at tro, at det man selv gør, altid er det bedste. Og det gør bare mit arbejde som indkøber meget nemmere, når man har hele udvalget til rådighed.

Søren Andersen
værkstedsleder, Herning Kommunes
Center for Drift og Service

HENT
GRATIS
BILLET HER

HAVEOGLANDSKAB.DK

For alle fagfolk der designer og planlægger, anlægger og renoverer eller vedligeholder landets veje, torve, parker og grønne områder.

HJEMMEHØRENDE TRÆER - ER DET NU NØDVENDIGT

Af John Norrie, john@norrie.dk
Landskabsarkitekt, MDL DanskeArk

Et lille angreb af bladhveps på lind.

Søregåben er en stor og smuk sommerfugl.

Biodiversitet – mangfoldighed – naturen i krise – rødlistearter – nationalparker og naturnationalparker er ord der bruges meget i denne tid.

Der kan være mange gode argumenter for at bruge hjemmehørende træer. Arterne har vokset her i mange tusindår. De er tilpasset det danske klima og jordbunden. De er også tilpasset de udfordringer, der kommer i forhold til sygdomme, insekter, dyr og fugle som lever her i landet.

Vi mennesker har også fundet ud af at udnytte træerne på forskellig måde.

Med andre ord – de hjemmehørende arter af træer er kendte for os.

Samtidig er der meget vi ikke ved om træerne. For den

nysgerrige er der stadig mange ukendte gode historier at opdage.

Denne viden er noget man bør overveje at formidle. I bør som minimum gøre opmærksom på at kirkegårdens træer er vigtige i forhold til den nuværende trend - biodiversitet – red naturen. I gør alle et godt stykke arbejde, ved at have træer på kirkegården, også selvom ikke alle er hjemmehørende arter.

Hvilke arter af træer er egentlig hjemmehørende

Hovedtræarterne i Danmark er de store skovtræer bøg – *Fagus sylvatica* -, stilkeg *Quercus robur* - og vintereg – *Quercus petraea* -, ask – *Fraxinus excelsior* -, fuglekirsebær – *Prunus avium* -, småbladet lind – *Tilia cordata* - og storbladet lind – *Tilia platyphyllos* -, storbladet elm – *Ulmus glabra* -, småbladet *Ulmus minor* - og skjærm elm – *Ulmus laevis* -, spidsløn - *Acer platanoides* - og måske

Elmetræet er helt lysegrønt at manna, der er lige til at spise.

skal ær/ahorn snige sig ind her. En stor del af sorterne kan man godt regne med, da det kun er bladfarven, formen, bladformen m.m. er er ændret i forhold til selve arten.

Af mindre træarter er navn – *Acer campestre* -, avnbøg – *Carpinus betulus* -, rødæl – *Alnus glutinosa* -, vortebirk – *Betula pendula* - og dunbirk – *Betula pubescens* -, alm. hvidtjørn – *Crataegus laevigata* - og engriflet tjørn – *Crataegus monogyna* -, alm. røn – *Sorbus aucupria* -, seljerøn – *Sorbus intermedia* -, klipperøn – *Sorbus ruoicola* - og tarmvridrøn – *Sorbus torminalis* -, hæg – *Prunus padus* - vildæble – *Malus sylvestris* - pære – *Pyrus communis* -.

De nævnte arter kan man købe gennem en planteskole. De optræder næste alle i "Kåringsudvalget for skovfrø og planters" liste over skovtræarter eller frøkildeudvalgets liste over udpegede frøkilder.

Undtagelserne vil stadig være elmene og klipperøn. Der er mange arter at vælge imellem, når der skal plantes hjemmehørende arter af træer på kirkegården. Mange af disse vokser der allerede.

I gamle dage var det oftest de store træarter, der blev plantet, da de var lette at komme til og håndtere.

Ønskerne og tiderne skifter; fra at kunne være en begrænsningsplads, til et sted hvor man også kunne søge ly i

ufredstider, og skulle have foder til dyrene, til i dag hvor det er et både historisk sted at opleve, men også et fredfyldt og spændene sted at gå.

Der er meget historie i træerne. Fx foder til dyrene. I dag bruges løvfoder ikke. Men man skal ikke længere tilbage end til 1800-tallet, før man høstede løvfoder til dyrene af ask, lind og elm. Disse træer blev stynet hvert år. Grenene blev lagt til tørre og senere kørt i lade. Jeg ved ikke, om der er sådanne stynede træer tilbage på nogen kirkegård. Mange steder er de store træer fjernet pga. størrelse og alder. Mange er ikke erstattet. Men heldigvis har mange af kirkegårdene stadig nogle tilbage. De store træer giver kirkegården karakter, og fortæller om tidens kontinuitet. Det er ikke alt der falder når tidens mode ændrer sig.

Mange historier

Det store mantra lige nu er biodiversitet. Den er truet, vi får at vide at vi er godt i gang med at ødelægge naturen, klimaet og alt levende omkring os. Det er rigtigt. Da jeg læste på Landbohøjskolen i 70'erne, var det også sådan. Det er ikke blevet bedre siden.

Heldigvis har vi bl.a. kirkegårdene. Her finder vi mange af de store danske træer.

Vi er vant til at træerne rammes af sygdomme, utøj m.m. Det er ikke alt der gøres noget ved, eller vi bliver pænt

Meldug på sommerskud af eg.

Småbladet linds blomster vender altid opad.

nødt til at leve med det og agere ud fra det. Fx ramte elmesygen Danmark i begyndelsen af 1980'erne. Her måtte ageres, og træerne blev fældet. Nu er de ved at komme igen. Jeg har ikke set elmesyge træer de sidste par år.

Storbladet elm - *Ulmus glabra* – har været et særdeles anvendeligt træ. Det vokser hurtigt og klarer næsten alle sine sygdomme med bravur. Den første udgave af elmesygen havde ikke de store konsekvenser i Europa; den gav kun enkelte døde grene. Men pga. en fortsat import af elmekævlere, kom den aggressive art af elmesygen (*Ophiostoma novo-ulmi*) til Europa. Det kunne elmene ikke klare og de døde. Men elmen døde ikke ud. Der ses stadig nye elm, der når at spire og vokse, inden de bliver fundet af en elmekævlere og smittet med elmesygen. Der er mange elmarter jorden rundt. Vi skal passe på med at tage planter med hjem eller bare importere træ fra fjerne egne. Det er ualmindelig let at ødelægge alt for os selv. Der er mange eksempler man kan trække frem. Fx den iberiske skovsnegl (dræbersneglen) eller plettet voldsnegl, kæmpebjørneklo, og andre invasive arter.

Elmen har haft stor betydning som bytræ, vejtræ, i læhegn, som løvfoder. Veddet blev brugt til vogne, kværnhjul, som møbeltræ, til kirkeklokkeophæng, brædder til grisestien, da grisene ikke kunne lide at gnave i det, med meget mere. Hvem har ikke spist de umodne frø, manna. Sommerfuglen, Det hvide W, er stærkt knyttet til elmen, hvor ægget lægges ved knopperne på sydsiden af træet. Larven lever af blomsterne, frøene og til sidst de nye blade. Måske har den overlevet, hvor elmen ikke blev udryddet af sygdom.

Elmen er ikke den træart der servicerer flest insekter, men

mange. Bl.a. Ribsrodslusen der suger næring ud af elmebladene, så de ruller sammen, som beskyttelse for bladlusen. Om sommeren søger de til ribs og andre af slægten *Ribes*. Lusens afkom søger så ned i ribsens rødder, hvor de etablerer sig frem til foråret, hvor det hele så begynder forfra. Elmegallebladlusen har det lidt på samme måde, hvor den først etablerer sig med galler på oversiden af bladene i en periode, hvorefter lusen søger til rødder på græs, som de udsuger. Der er et par andre arter der også danner galler på elmebladene. Der er sikkert mange flere insekter der er knyttet til elmen. Det er bare med at gå på opdagelse. Barken bliver ret grov, hvilket giver mange insekter mulighed for at gemme sig, men det giver også vokseplads til mange laver. Laver er et samliv mellem en svamp og en alge. Der er over 836 arter registreret i Danmark af laver. Alle knyttet til mange forskellige underlag. Nogle af de mest forureningsfølsomme lavarter som allefrynselev, stor skållav og stor grenlav kan findes her, pga. barkens kemi. Det er ikke sikkert I kan finde disse tre arter på jeres træer, men mange andre lavarter kan findes på barken.

Vores vigtigste træart

Vedr. understøttelse af biodiversiteten er stilkegen - *Quercus robur* – og vinteregen – *Quercus petraea* - den vigtigste art. Der er registreret mere end 600 arter insekter og dyr der er knyttet til stilkegen.

Det er utroligt så mange insekter, der har egen som spisekammer. Det skal forstås på flere måder. Nogle lever af egen som sugende, gnavende eller direkte æder egen. Alligevel klarer egen sig godt, da den har mange medhjælpere, som æder de insekter der æder egen. Mange af vores småfugle fx blåmejse, musvit, træløber, spætmejse mfl.

Lav på egetræ.

Allefrynselev på askestamme.

Andre snylter på de der æder egen, som fx snyltehvepse. Nogle æder bark fx blodsnudebille som fortrækker yngre træer. Den syner ikke af meget, da den kun er ca. 6-8 mm lang, med en kobberfarvet krop til metalskinnende grønlig, røde følehorn og ben.

En vigtig gruppe insekter er bladlusene. Det er ikke fordi at bladlus er elskede af os. Jeg lærte dem at kende som skadedyr, og behandle dem som så. Et angreb kan være særdeles træls, når det angriber vores planteproduktion. Men oftest er det til at leve med i vores erhverv.

Bladlusene deles op i 8 familier, som stammelus, børstelus, rodslus, egentlige bladlus, maskebladlus og samt en familie mere, dertil nåletræsgallelus og dværglus. Der er registreret flere 100 arter i Danmark.

Egentlig er det ret fantastiske skabninger. Her er det hunnerne der klart er de vigtigste, da de i mange generationer har jomfrufødsel. Først når kolonien bliver for trang fødes en generation med vinger, som kan flyve videre og finde et nyt sted at slå sig ned og danne en koloni. Sidst på

Seljepil fuld af hanblomster. Pollenet er proteinrigt og efterstræbes af bier og humlebier.

sæsonen fødes så hanner og befrugtningskævende hunner. Disse hunner lægger æg som de overvintrer med. De to sidste familier har ikke dette seksuelle forløb, kun jomfrufødsler. Der er registreret ca. 250 arter af de egentlige bladlus. Nogle af disse er ikke så nøje med hvilken træart de etablerer sig på. Ofte er det kun om foråret de er på træet i nogle generationer, hvorefter de skifter vært, som oftest er en urteagtig plante.

Egenes bladlus

Den almindeligste lus på eg er egestamme-/egegrenbladlusen *Lachnus roboris* en lille blåsort bladlus der sidder i tætte kolonier på unge skud/grene. En anden art er ege-maskebladlusen *Thelexes dryophila*. Den er grøn som lille og senere en ægformet lidt tykmavet blålilla lus. En tredje luseart er bleg egebladlus *Tuberculatus annulatus* der er mere almindelig i form som bladlus, lys grønlig. Der er sikkert flere arter, som jeg ikke har styr på. De gør sjældent større skade på træet, men forsyner rigtig mange andre insekter og fugle med mad. Skaderne på træet er oftest at bladene ruller sammen pga. at bladlusene suger saft på undersiden af bladet. De nye celler stopper væksten efter stikket. Men cellerne over fortsætter med at vokse. På den måde ser det ud som bladene ruller om sig selv. Andre blade bliver deformet på andre måder eller knap udviklet, som vi oplever på kirsebær.

Mens bladlusene er på træets nye unge saftige dele, stikker de sugesnabelen ind og suger al den saft til sig de kan.

Bladlusen kan ikke omsætte alt det sukkerstof det får ind, så det må ud igen. Vi kender det fra den fedtede overflade på blade og grene. Sommetider dryppende ned på bilen der er parkeret under et træ med bladlusangreb. Det er temmelig upopulært. Men angrebet varer ikke ved, sjældent over 3 uger. Så flyver lusene videre til andre mål. Den sukkerholdige klæbrige masse kaldes honningdug. Mange svampearter "angriber" honningduggen og belægningen skifter farve til sort. Det kaldes soddug. Honningduggen ædes af mange bl.a. honningbier. Den honning der hentes i skov og hegn kaldes skovhonning. Det er en ret mørk honning. Den smager udmærket.

Bladlusenes fjender

Bladlusene er ikke uden fjender. Mange insekter lever udelukkende af bladlus. Fx bladlusløven som er larvestadiet af gulldøjen, mariehønselarven, svirrefluens larve, galmyggens larve. Fx er galmyggens larve ca. 1-2 mm lang og orangerød. Den æder ikke meget mere end 10 – 12 bladlus i larvestadiet. Den er særdeles følsom for berøring. Så den slipper let sit bytte. Den kan lamme sit bytte på under 1/10 sekund. Det skal den, da bladlusen ellers kan nå at udsende faresignal til sine søskende. Badlusgalmyggen er meget effektiv, og kan findes i næsten alle bladluskolonier. Den bruges aktivt i bladlusbekæmpelse i væksthuse. Jeg samler den altid til mit væksthuse i bladluskolonierne ude. På blade af ribs, blomme, kirsebær m.fl.

De store luseædere er gulldøjens larve. I Larvestadiet skal

Vildæbletræet kan med tiden blive stort, men æblerne er sure og små - og næsten ikke til at spise.

den æde ca. 1200 bladlus før den kan forpuppe sig. Den syvplettede mariehøne skal æde ca. 800 stk. bladlus før den kan forpuppe sig, nogenlunde det samme gælder for svirrefluens larve.

Af andre fjender af bladlus er snyltehvepse der lægger æg i bladlusene. Det ses når man vender bladet om. Så er der næsten altid nogle opsvulmede eksemplarer af bladlus. Nogle med et lille hul i. Det er hylstrerne af en uheldig bladlus der er blevet parasiteret. En af de mange snyltehvepse bruger man til bekæmpelse af mellus i væksthuse. Blot man sætter ind når man opdager de første mellus.

Galler

En synlig følge af insektangreb er de mange former for galler man kan finde på egeblade og knopper. Op mod 30 arter af galhvepse laver galler af forskelligt udseende på egen. Nogle galhvepsearter har to generationer, hvor hver generation danner sin specielle galle. Den ene generation har jomfrufødsel – parthenogenese – og den anden generation er bisexual – heterogoni. Hertil kommer et antal arter af galmider og galmyg. Galmiderne er mikroskopiske og danner forskellige former af midelfilt eller opsvulmede knopper.

Galmyg har en kropslængde på 1 – 4 mm, og er slet ikke iøjnefaldende. De danner forskellige former for galler. Her er noget I kan prøve jer af på; at finde ud af hvordan det hænger sammen. Man kan hurtigt blive specialist på bare en af familierne.

Sommerfugle

En af de velkomne insekter i eg er sommerfuglen blåhale - *Quercusia quercus* -. En smuk lille sommerfugl med et vingefang på 30-35 mm. Farven er stålblå – purpurblå med mørke søm. Hunnens farve er mere intenst blå. Læg nakken tilbage og kik op i egetræernes krone. Det er her den flyver rundt, og ernærer sig ved honningdug. Den flyver fra begyndelsen af juli og frem til september. Bedste tidspunkt at opleve den lille sommerfugl på, er fra midt i juli til begyndelsen af august, og lettest om eftermiddagen. Man finder sommerfuglen over hele landet i skov, læhegn, i parker, på kirkegårde m.m., hvor der er egetræer, der er i den alder hvor egne blomstrer. Det er bare ikke så ofte man ser blåhale, da den flyver rundt oppe i trækronerne. Æggene lægges oftest ved endeknoppen af sydvendte grene. Når egen springer ud næste forår kravler larven ud og borer sig ind i blomsterknopperne som de æder løs af. Efter et par uger i blomsterknopperne, vandrer larven ud for at æde af de nye blade. I juni måned dumper larverne ned på jorden, hvor de forpupper sig. Ofte sker forpupningen i samspil med et myrebo.

En sjælden sommerfugl herhjemme er engsommerfuglen – *Satyrium ilicis*, der er en sydlig art, som lever meget lig blåhalen. Om det altid er sådan er stadig noget usikkert. Her mangler der også noget viden.

Udover egne finder man også sommerfuglen på ask (Askepletvinge - *Euphydryas maturna* – sjælden), pil,

bævreasp og birk er 3 arter som sørgekåben frekventerer. Kirsebærtakvinge - *Nymphalis polychlorus* - vil mange nok forveksle med nældens takvinge. Kirsebærtakvingen lægger æg på elm – *Ulmus*. Pil- *Salix*, bævreasp – *Populus tremula*, fuglekirsebær – *Prunus avium*, vildæble - *Malus sylvestris* – og pære - *Pyrus communis*.

Poppesommerfuglen lægger æg på især bævreasp – *Populus tremula* – og sjældnere på andre poppelarter. Iris - *Apatura iris* – er en særdeles smuk sommerfugl. Jeg har set den et par gange, men ikke fotograferet den. Den lægger æg på seljepil - *Salix caprea* - og bævreasp – *Populus tremula*. Jeg vil ikke råde jer til at plante bævreasp, da den er slem til at brede sig med rodskud.

Sortåret hvidvinge – *Aporia crataegi* – lægger æg på tjørn – *Crataegus*, røn - *Sorbus aucuparia*, vildæble *Malus sylvestris*, Pære - *Pyrus communis* - og blomme/mirabel - *Prunus domestica*.

Egen som spisekammer

En anden spektakulær art er egevikleren. Et smukt lille grønt insekt der sværmer omkring 1 juni. Æggene klækkes omkring løvspring året efter. Arten er knyttet til vores to egearter.

Egevikleren kan sammen med stor og lille frostmåler afløve egetræerne om foråret. Nogle sommerfuglelarver af fx satellitugle m.fl. tager ofte del i festlighederne. Træerne overlever, men træerne ser meget sølle ud når afløvningen sker. Det er dog ikke uden fare for de mange larver. Fx den firplettede ådselsbille mæsker sig i larverne, mange snyltehvepse lægger deres æg i larverne og mejserne har kronede dage med at der er mad nok til alle deres unger i reden. Fx skal en musvit samle ca. 50.000 insekter ind til at opfostre et kul musvitunger.

Egepandeduskmøllet laver flademiner på egebladens overside. Den findes almindeligt i hele landet.

Mangfoldigheden er ikke slut endnu, da der også til egen er mange arter af lav som har den som undergrund. De er ikke de samme arter som på elmen. Egens bark har et lavere pH end elmen.

Dertil kommer mange svampe som lever af og på egen. Fx meldugsvampe der næsten altid angriber andet hold vækst i juli på egne.

Agern, egens frø, ædes af mange insekter, og af rådyr såvel som vildsvin. Vildsvin har vi valgt ikke at have i Danmark. Tidligere sendte man grisene ud på olden. De roder

kraftigt rundt i jorden efter olden. Det betragtedes som en god fornyer af skoven. For snart mange år siden afprøvede Naturstyrelsen det i en skov ved Åbenrå. Jeg kender ikke resultatet. Til gengæld oplever jeg det i Småland ved vores hus der. Det ser ud til at virke godt i skoven. Bare de holder sig ude af haven.

Dette er blot et lille udsnit af hvad en eg kan gøre godt for i biodiversitetens tjeneste. Dertil kan så regnes alle de ting man har brugt egens ved, bark m.m. til gennem tiderne.

Andre vigtige træarter

Alle vores hjemmehørende træer kan fortælle historier om hvilke arter der snylter på dem, og snylter på snylterne, eller blot æder dem der snylter.

Arter som asken, *Fraxinus excelsior*, har lidt af aske-toptørre, en svampesygdom der har medført, at mange ask i Danmark er blevet fældet. Her er der en løsning på vej. Gennem flere år har man udvalgt ask, der ser ud til ikke at være modtagelige eller meget lidt modtagelige for svampen. Disse ask er testet godt igennem på Arboretet i Hørsholm. Mange af de gode muligheder er valgt fra når de er podet med smitte. Tilbage er nu to populationer plantet ud som frøplantage. De første frø er høstet og nye planter på vej. Heldigvis, da asken er vanskelig at undvære i landskabet som i byen. Træet er meget anvendeligt, da det er et lyst træ som egne og fuglekirsebær. Der slipper meget lys ned gennem kronen. Det giver vækstmuligheder til mange andre mindre træer, buske og urter.

Mindre træer som vildæble, alm. røn, mange pil, m.fl. og ikke mindst tjørn, huser et utal af arter. Mindst 150 arter er knyttet til tjørnene.

Oplevelser året rundt

Der er nok at gå ud og opleve, stort set hele året rundt. I vinterhalvåret hvor træerne er nøgne, bør man opleve laverne og mosserne. Det er på den tid at året de gør sig bemærket og udvikler sig.

Men kig dog gerne efter små bitte æg fra de mange insekter som lægger æg ved knopper, grenvinkler og skudspidser. Så forstår man bedre at de overvintrende småfugle har noget at æde udover det vi giver dem. Læg også mærke til at musvitten afsøger grene anderledes end blåmejsen. Blåmejsen er længere ude på grenene, da den vejer mindre.

Mangfoldighed på kirkegården

Ingen kirkegård har behov for at dukke sig. I har mange planter på kirkegården, og rigtig mange af dem servicere mangfoldigheden.

Vi har ikke kun brug for hjemlige arter, mange fremmede arter og sorter af giver os oplevelser på andre tider og udover vores hjemlige arter. Blot skal I være klare om at ikke hjemmehørende ofte ikke servicere vores hjemlige fauna lige så godt som eg og tjørn.

Er der nogen af jer der har fået en lokal specialist i lav, sommerfugle, bladlus, tæger, biller eller andet til at lave en opgørelse for jer, af hvad de fandt på jeres kirkegård? I kender træer og buske og kan ud fra det lave naturvandring på kirkegården. Det er ret sjovt også at krydre oplevelsen for de besøgende med lidt andre historier. Jeg ser frem til en sådan kirkegårdsvandring. Dendrologerne har jeg været med rundt på nogle kirkegårde. Det var interessant, især da vi alle var meget plantenørdede.

Referencer

- Danske Dagsommerfugle - ved Michael Stoltze
- Trädgårdsmyster - ved Christina Winter
- Trädgårdens flygande juveler - ved Mats Wirén
- Den Grønne bog – ved Frank Hejsdorf
- Havebrugszoologi for have og landskab – ved Jørgen Jørgensen
- Danmarks træer og buske – ved Peter Friis Møller og Henrik Staun
- Folk og Flora 4 bind ved V.J. Brøndegård
- Træer og buske i land og by I og II – ved Poul Erik Brander

Hjemmesider

Naturbasen.dk
Nyttedyr.dk
Plante-doktor.dk
Plantevalg.dk ■

Om John Emil Norrie

Uddannelse er planteskolegartner og siden landskabsarkitekt.

Har arbejdet som konsulent ved Haveselskabet, Dansk Familielandbrug (Husmandsforeningerne), Forsker og rådgiver ved Forskningscenteret for Skov og Landskab. På tegnestue. Og siden 2001 som selvstændig. Jeg er formand for Frøkildeudvalget siden 2007 og været med i udvalget siden 1979. (Et nationalt udvalg)

Jeg er med i det Rådgivende udvalg for Skovfrø og Planter (et OECD og EU udvalg)

Med i Danske Landskabsarkitekters Tænketank.

Oprydningssalg

Ekstra nedsat! - gælder så længe lager haves

John Deere Z345R

- Høj førerkomfort
- Klippepræcision
- Vender på en tallerken
- Fremragende konstruktion

NU KR. 25.595
ekskl. moms
prisen inkl. moms kr. 31.995

Stiga MPV 520

- Motor 2 cyl 16 hk b&s
- Klippebredde 112 cm med opsamling
- Frontmonteret

NU KR. 52.000
ekskl. moms
prisen inkl. moms kr. 65.000

STAMA

STAMA MULTI TRUCK EL 48V
Støjsvag og ideel til kirkegården

Leif på tlf. 20 54 69 66
lm@havdrup-maskinforretning.dk

Børge på tlf. 51 29 41 69
bg@havdrup-maskinforretning.dk

1/3 HAVDRUP
MASKINFORRETNING

Salbjergvej 4 - 4622 Havdrup - Tlf. 46 18 55 44

Se mere på www.havdrup-maskinforretning.dk

Vi tager forbehold for eventuelle trykfejl

KONGEEGEN

Af Lene Halkjær Jensen,
redaktion@danskekirkegaarde.dk

Foto: Mikkel Houmøller, CC BY-SA 4.0

Selvom Kongeegen i Nordskoven ved Jægerspris hverken er et stort, smukt og fuldkronet træ, eller plantet til minde om noget som helst, skal den alligevel omtales her; den regnes nemlig for at være Nordeuropas ældste egetræ.

Kongeegen er anslået til at være mellem 1500 og 2000 år gammelt. Alderen kan ikke angives nøjagtigt, da træet har været hult i mange, mange år og kun dele af træet er tilbage. Men det lever stadig...

Kongeegen startede livet som træ på det, der dengang var en strandeng ved Roskilde fjord. Det fugtige og åbne miljø har formentlig været medvirkende til, at træet blev lavstammet og knudret. Det var allerede et kæmpe træ, da der sejlede vikingskibe på Roskilde fjord.

Da de store hugster af egetræ begyndte omkring år 1600, var Kongeegen ved at mørne i midten, og dens utilgængel-

lige placering, størrelse og vækstform gjorde formentlig, at den undgik fældning.

I 1839 blev Kongeegen tegnet, på foranledning af Kong Christian d. 8, og allerede dengang kunne man se, at Kongeegen var i forfald.

I starten af 1900-tallet blev Kongeegens omkreds målt til at være 14 meter og i 1950'erne blev dens anslåede alder beregnet vha. en årringsbestemmelse af den levende del, samt en sammenligning med andre meget gamle egetræer. I dag er der kun en del af skallen og kronens sidegrene tilbage. De bliver nøje overvåget, afstivet og afskærmet fra offentlighedens mest nærgående interesse.

Det er fantastisk at tænke på den historie, der har udfoldet sig gennem Kongeegens levetid. Det er noget af det, træer kan – og som man kan tænke over, når man planter nyt: Tænk nu hvis det træ også står her om 100 eller 500 år... ■

Digitalt Kirkegårds kort

- Opmåling
- Kort
- Plejeplaner
- Rådgivning
- Protokoller
- Afsætning
- Ajourføring
- Nummerering
- 25 års erfaring

Landinspektørcentret

Nygade 46 - 7400 Herning - tlf. 97 12 36 88
herning@lcdk.dk - www.lcdk.dk

K&S Tree Care ApS
Certificeret træpleje

Kim Poulsen
Mobil 40 32 11 90

Lunikvej 9
2670 Greve
Tlf. 43 45 11 90

ks-treecare.dk

WEIDEMANN

designed for work

Weidemann er en kraftfuld hjælper med et stort udvalg af udstyr til kirkegårdsarbejdet - ring til os og hør mere:

- Lave og smalle passager klare uden problemer.
- Vridningsfast læssearm til præcist arbejde og utrolige løftehøjder. Høj drivkraft. Stor manøvredegtighed.
- Enkelt skift af redskab uden udstigning af maskinen.
- Kombineret motor, førerplads, dæk mv. til jeres opgaver og behov.
- Let at transportere på anhænger.
- All-round maskiner til hele året.

Stemas Maskinsalg A/S
Hadsten 86 43 49 00
Vojens 74 54 55 55
Køge 57 61 46 67
Roskilde 46 15 36 00

www.stemas.dk stemas@stemas.dk

STEMAS
member of JMM GROUP, Scandinavia

www.vmloader.dk | 9744 1700 | 6161 6942

Vinderup Maskiner A/S

Kontakt en VM Loader forhandler i dit nærområde

Vinderup & Nykøbing | Vinderup Maskiner | 9744 1700 | 6161 6942

Sønderborg | Sønderborg Skov - park & have | 7443 4050

Varde | Varde Have og Skovmaskiner | 8615 6302

Køge | Minitraktorgården Køge | 5599 3737

Næstved | Minitraktorgården | 5572 5376

Hornslet | Elite Service | 7521 0940

Besøg www.vmloader.dk og se det fulde produktprogram

1022LX (22hk)
PRIS
117.800,-

1026LX (26 hk)
PRIS
144.800,-

Kubotamotor, 3 cyl. m/vandkøling, Hurtigskift
Redskabshydraulik i joystick og komplet lyspakke

Priserne er exkl. moms

Schaffer

2428 SLT
Kompakthed og styrke i skønneste forening!

- KUN 89 cm bred
- KUN 189 cm høj
- MEN løfter 1000 kg på palle helt til top!

KOMPAKT & STYRKE

LAGERFØRENDE FORHANDLERE

Anker Bjerr, Holstebro	57421010
Almas Park & Frid, Aalborg	96330300
A.P. Jørgensen, Ribe	75220977
Borup Taktik- og Maskincenter	75320204
Farsø Maskinhandel	98632222
Glimbjerg Maskincenter	87721460
Hans Holm Maskinforretning, Tinglev	74644904
Hansens Auto & MaskinService, Esbjerg	22572111
Halden Maskiner	70296588
Henrik & Fog A/S	43966611
Helms TMT-Centret, Herning	99282930
Helms TMT-Centret, Århus	86109108
Helms TMT-Centret, Ringsted	57111100
Kolding Have & Park Maskiner	73568566
Maskincenter Roskilde	46367202
Middelfart Maskinfabrik A/S, Nimitzleje	86399480
O. Søndergaard & Søner, Otterup	64851102
Sivertsen A/S, Roskilde	46755522
Sivertsen A/S, Sorøholm	56947450
Veggeslev Landbrugs & MaskinService ApS	24600950

Schaffer CONSTRUCTION
DIN KOMPROMISLØSE HJÆLPER
NÅR ARBEJDET BLIVER RIGTIG TUNGT!

WWW.SCHAEFFER.DK
+45 99 28 29 30
HELMSSERVICE

PLANTNING OG ETABLERING AF TRÆER – OPNÅ DET BEDSTE RESULTAT

Af Mimi Hvass, mimi@sitas.dk
Direktør og indehaver, SITAS træplanteskole

Træet skal være egnet til de klimatiske udfordringer som er ved plantestedet

SITAS træplanteskole rådgiver mange – både offentlige og private grundejere til hvordan de skal få succes med plantning af træer.

Det vi altid fortæller er, at der er flere faktorer, som man skal være opmærksom på for at opnå det bedste resultat. Alle

faktorer er vigtige og ligeværdige så det kan dermed gå galt, hvis blot en enkelt faktor ikke er i orden. Faktorerne er: Valg af træ og valg af leverandør. Levering og aflæsning. Plantested og vækstvilkår. Plantning. Vanding og pasning.

Gennemgang af faktorerne og gode råd

Valg af træ

1. Træet skal være egnet til de klimatiske udfordringer som er ved plantestedet samt være egnet til de vækstforhold som træet bliver tilbudt. Det bedste er at se på træbestanden i det område hvor der skal plantes. De trætyper som trives på lokaliteten er en god indikator for hvad der kan gro der. Derudover er der også god rådgivning i flere kataloger/bøger og ved at ringe til træplanteskolerne.

Valg af leverandør

2. Træet skal komme fra en planteskole som får kontrolleret deres produktion af Landbrugsstyrelsen eller styrelsen fra det land træet kommer fra. Et plantepas skal følge træet som bevis for at træet er blevet undersøgt og fri for alvorlige skadegørere - der kan forringe træets kvalitet og anvendelighed.
3. Træet skal være dyrket til omplantning. Dvs. at træet har fået beskåret sine rødder ca. hvert 4. år i hele træets liv, hvorved det har udviklet et kompakt rodsystem med mange finrødder. De mange finrødder hjælper træet godt i gang efter omplantningen. Træet skal desuden være beskåret i kronen så bladfylden er reduceret.
4. Køb træet med rodklump. Rodklumpen skal have jutelærred og ugalvaniseret trådkurv omkring. Disse materialer omkring rodklumpen skal ikke tages af, da det forgår af sig selv med tiden. Det er vigtigt at rodklumpen forbliver intakt så rødderne ikke lider overlast. Der findes også andre former for materialer til rodklumpen men de skal muligvis

Træet skal være dyrket til omplantning. Dvs. at træet har fået beskåret sine rødder ca. hvert 4. år i hele træets liv, hvorved det har udviklet et kompakt rodsystem med mange finrødder.

- tages af inden plantning. Da skal man være forsigtig så rodklumpen ikke smuldrer. Rodklumpen beskytter rødderne mod udtørring og stabiliserer træet godt ved plantning.
5. En god ide er at købe træet direkte fra træplanteskolen som har dyrket træet – altså ikke via mellemhandlere, hvis muligt. På den måde sikres en frisk kvalitet.

Levering og aflæsning.

1. Træet leveres i hvileperioden fra oktober til april. Man kan også købe træer om sommeren men da skal man finde en planteskole som har klargjort træerne til sommerplantning.
2. Kontroller træet når det ligger på lastbilen. Hvis det har skader er det enten planteskolen eller transportøren som har forvoldt skaderne. Tag billeder og reklamer inden for 3 dage.
3. Træet skal altid aflæsses fra lastbil så skånsomt som muligt, helst med gaffeltruck eller lign. Husk altid at løfte træet i klumpen – aldrig i stammen.

Plantested og vækstvilkår

1. Ved plantestedet skal der være god tør porøs muldjord. Jorden skal være god ned til 60-80 cm under terrænhøjde og så langt ud vandret som overhovedet muligt. Hvis der er sten, beton, grove rødder, grus, lerklumper, stubfræssmuld, græstørv m.v. i jorden, skal det sorteres fra. Hvis der er for meget, som ikke er jord skal der laves jordudskift. Brug harpet muldjord eller lign. Hvis jorden er våd skal der enten drænes eller plantes over terrænhøjde.
2. Træet skal have mulighed for at udvikle sine rødder længere ud end selve plantestedet. Så plant ikke for tæt

Køb træet med rodklump. Rodklumpen skal have jutelærred og ugalvaniseret trådkurv omkring. Disse materialer omkring rodklumpen skal ikke tages af, da det forgår af sig selv med tiden. Hvis rodklumpen har trådkurven tæt på stammen skal det fjernes med en tang efter træet er blevet plantet.

- på fundament, stabilgrus m.v. som kan hæmme rodudviklingen. Hvis der alligevel skal plantes nær rodhæmmende materialer kan man skifte f.eks. stabilgruset ud med gartnermacadam, kassetter eller andre produkter som er rodvenlige.
3. Plantestedet skal ikke være for tæt på eksisterende store træer, idet det nyplantede træ vil kæmpe unødigt om vand, lys og næring. I øvrigt vil gravearbejdet måske også skade de eksisterende træer.
 4. Plantestedet skal beskyttes mod overkørsler, salt og anden kemi.

Plantning

1. Træet skal plantes så rodklumpen er i niveau med terrænhøjden. Hvis der er lagt ny jord i bunden af hullet skal der plantes 3-5 cm højere end terrænhøjde da træet da vil synke ned en smule.
2. Hvis rodklumpen har trådkurven tæt på stammen skal det fjernes med en tang efter træet er blevet plantet.
3. Træet den porøse muldjord til efter påfyldning.
4. Nogle træer skal bindes til plantepæle og andre behøver det ikke. Om træet har brug for opbinding kommer an på vindpåvirkningen, rodklumpens størrelse, kronens fylde og stammetykkelse. Hvis det er nødvendigt med plantepæle skal pælene være uimprægnerede. Der skal oftest bruges 2-3 stykker. De skal bankes i uden for rodklumpen, gerne med lidt skrå hældning væk fra stammen. Ved opstramning retter pælene sig ind. Brug opbindingsmaterialer som er egnet til formålet f.eks. hessianrem eller 'sikkerhedssele'.

Man skal være opmærksom på at opbinding til plantepæle

Træet skal altid aflæsses fra lastbil så skånsomt som muligt, helst med gaffeltruck eller lign. Husk altid at løfte træet i klumpen – aldrig i stammen.

Træet skal have mulighed for at udvikle sine rødder længere ud end selve plantestedet. Så plant ikke for tæt på fundament, stabilgrus m.v. som kan hæmme rodudviklingen. Træet skal plantes så rodklumpen er i niveau med terrænhøjden.

ikke altid er lykken for et træ. Det ses nogle gange, at når træet fikses i ca. 1½ m højde, kan den bevægelige del af stammen knække over bindingen. Derfor bør det vurderes om plantepæle overhovedet er nødvendige ud fra hvert enkelt træ.

Udover plantepæle findes der også underjordisk opbinding hvor rodklumpen fikses til jordankre eller armeringsnet. Man kan også binde op til barduner men det kan godt fylde lidt.

Vanding og pasning

1. SITAS anbefaler at man inden vandingssæsonen laver en jordvold omkring plantestedet som kan holde på vandingsvandet. Jordvolden må gerne være 8-10 cm høj og min ½ m radius fra stammen (radius ændres ind eller ud afhængig af træstørrelse). Fyld volden op med vand et par gange og lad det synke langsomt ned til de dybe rødder. Det vigtige er at træets rødder bliver gennemvandet en gang om ugen i hele den 1. vækstsæson fra ca. 15 april til 15 oktober (også selvom du planter om efteråret). Intervaller mellem vandingerne skal justeres efter nedbør. Hvis der f.eks. kommer tørke i en længere periode skal der vandes oftere og hvis der kommer heldagsregn skal vandingen springes over den uge. I den 2. vækstsæson skal der vandes hver anden uge og i 3. vækstsæson skal der vandes hvis der kommer tørkeperioder. Stedegrønne planter skal også vandes om

vinteren fra 15. oktober – 15. april ca. en gang om måneden.

2. Udover at vande direkte ned i en vandingsvold kan man også give træet vand igennem en vandingspose, siveslange eller andre vandingsystemer. Ved stort set alle systemer skal man være opmærksom på at de små huller i systemerne kan kalke til inde fra eller stoppe til udefra så vandet ikke kan komme ud. Desuden skal man være opmærksom på at mus kan finde på at gnave i stammen mens de gemmer sig bag vandingsposen.
3. Hele plantestedet skal holdes fri for græs og ukrudt min. de første 2 år efter omplantningen. Især græsrodde kan være dræbende. Planteområdet skal være frit min. ½ m radius fra stammen. Der kan godt lægges flis på, dog må laget ikke være højere end ca. 5 cm og skal ikke ligge op ad stammen. Ukrudtsdug og perlesten kan også bruges men bedst er det at håndluge når man alligevel står og vander en gang om ugen.
4. Træet skal gødes i april og juni andet år efter plantningen. SITAS anbefaler at man gøder med NPK gødningsgranulat med høj kvælstofprocent og lavt klorindhold, f.eks. 22-3-6. Gødningen drysses ud over hele rodzonen (ikke inde ved stammen) så kuglerne ligger med ca. 3-7 cm mellemrum. Vand efterfølgende med vanddråber (let spray) så kuglerne opløses og ikke løber af.
5. Hvis der er brugt opbindingssystemer skal de justeres årligt så træet ikke skades af dem. Når træet står fast (efter ca. 3 år) skal opbindingssystemer fjernes.

Træet den porøse muldjord til efter påfyldning.

Nogle træer skal bindes til plantepæle og andre behøver det ikke. Om træet har brug for opbinding kommer an på vindpåvirkningen, rodklumpens størrelse, kronens fylde og stammetykkelse. Hvis det er nødvendigt med plantepæle skal pælene være uimprægnerede. Der skal oftest bruges 2-3 stykker. De skal bankes i uden for rodklumpen

Lav en jordvold omkring plantestedet som kan holde på vandingsvandet. Jordvolden må gerne være 8-10 cm høj og min ½ m radius fra stammen. Det vigtige er at træets rødder bliver gennemvandet en gang om ugen i hele den 1. vækstsæson fra ca. 15. april til 15. oktober (også selvom du planter om efteråret).

6. Hvis træet angribes af insekter eller bladsvampe kan det bekæmpes med forskellige midler. Dog anbefaler SITAS ikke det og foreslår i stedet at lade det være. Træet er en del af et økosystem og er værtsplante for mange andre organismer, som kommer og går - sådan er det. Hvis træet angribes voldsomt kan det være et tegn på at økosystemet er i ubalance. Da kunne det være en ide at lokke de naturlige fjender til skadedyrene hen i nærheden af træet ved at så blomster, plante stauder eller blomstrende buske i nærheden - gerne som bunddække omkring træet. Dette skal dog

først gøres efter at træet har etableret sig. Hvis skadedyrene er mosegrise, rådyr m.v. må man prøve at skræmme dyrene væk eller beskytte rødder og stamme så godt som muligt evt. med hønsenet, stammebeskytter eller lign.

Hvis ovenstående råd bliver fulgt har man gjort det så godt som muligt. Nu er træet overladt til sin egen skæbne og sin egen viljestyrke så det kan etablere sig i de nye omgivelser og forhåbentlig få et langt liv uden menneskelig indblanding. Held og lykke med træet. ■

LINDEN VED LUNDBÆK

Af Annee Katrine Bonde,
sonderholm_kirke@mail.dk

Beviset for træets status som evhedsstræ.

Træet står klos op ad en stærkt trafikeret vej.

Nær ved Lundbæk Landbrugsskole lige udenfor Nibe står et mægtigt lindetræ, som regnes for at være Danmarks ældste lind, nok omkring 500 år.

Linden tilhører den oprindelige danske art småbladet lind, *Tilia cordata*, og træets omkreds er omkring 7 meter i brysthøjde, dvs. omkring 2 meter i diameter.

For nogle år siden blev træet udnævnt til Evhedsstræ af Danmarks Naturfredningsforening. Det betyder, at træet

skal stå for evigt, eller til det ikke kan stå længere og til den tid indgå i det store kredsløb.

Men der er blevet passet på linden længe før udnævnelsen til Evhedsstræ – også når den taber en af de kæmpestore grene. Da det skete for nogle år siden ud over en meget trafikeret vej, der går forbi lige ved siden af, blev grenen trukket ind til siden og lagt under linden, og der ligger den stadig sammen med andre nedfaldne grene, der er fyldt med store svampe. ■

ENKELT OVERSKUELIGT ÆSTETISK

Nyt digitalt kirkegårdskort
LE34's basispakke er skræddersyet til små kirkegårde
- du betaler ikke for mere, end du har behov for.

🚁 Overfløjet med drone

Vi droneflyver kirkegården og skaber et digitalt kort, der er så tydeligt, at du let kan se indretningen af gravstedet, når du sidder på kirkegårdskontoret og zoomer ind på kortet. Du får også papirudgaver af kortet – lige til at hænge op.

UDVIKLINGSPLAN FOR TRÆER PÅ EN KIRKEGÅRD

Af Mikkel Dalsby,
kgd@dalsby.dk

Udviklingsplan for træerne på Holmens Kirkegård. Illustration: Mikkel Dalsby.

Som afslutning på min uddannelse til have- og parkingeniør (nu "urban landskabsingeniør") skrev jeg et projekt på Holmens Kirkegård, hvor produktet var en udviklingsplan for træerne på Holmens Kirkegård.

Et af udgangspunkterne for projektet var, at træerne som element på kirkegården fylder enormt meget, og har afgø-

rende betydning for oplevelsen af at komme på kirkegården. Træerne har dog den helt særlige egenskab at de for mennesket opleves som noget relativt stationært. Menneskets hjerne er indstillet til at tage sig af problemer som foregår mere eller mindre her og nu, og i nogen grad til planlægning af et års tid frem. Det gør at vi skal tvinge os selv til at tænke meget mere langsigtet når det handler om træer. På en kirkegård som Holmens Kirkegård, har der, så vidt jeg ved, aldrig været en overordnet plan for hvordan træer skulle bruges som element. Dette har gjort at træerne på kirkegården i store træk spiller en rolle, som de har fået uden at det har været et bevidst mål fra menneskelig side, og det kan selvfølgelig være helt i orden. Holmens Kirkegård er et fantastisk eksempel på at den ubevidste strategi der er i at lade træerne blive plantet, gro og fældet tilfældigt, giver et anlæg der har meget karakter og særpræg. Jeg har dog den hypotese, at hvis strategien i stedet laves bevidst, og styres af mennesket kan vi opnå nogle landskabelige værdier som kan blive endnu mere tydelige.

Et svært element i planlægningen

Dette er hele ideen med at beskæftige sig med udviklingsplaner og lave projekter på kirkegårdene som er planlagte. At kirkegården styres til at have en helhed og sammenhæng. Men for mig at se er træerne et element som ofte er svært at arbejde med i planlægningen på kirkegårdene. Begravelsesmønstre ændrer sig hurtigere end træerne kan følge med, og den hastighed som kirkegårdene udvikler sig på, med knopskydninger, nedlæggelse af grave og ændringer af områder, er hurtigere end træernes levetid.

Derfor giver det mening med en udviklingsplan for træerne, alternativt, at der tages hensyn til træernes tidsperspektiv i de udviklingsplaner som der bliver udarbejdet.

Holmens Kirkegård er et fantastisk eksempel på at den ubevidste strategi der er i at lade træerne blive plantet, gro og fældet tilfældigt, giver et anlæg der har meget karakter og særpræg. Billederne viser Mindesmærket for Slaget på Reden og kapellet på Holmens Kirkegård.

Foto: Victor Valore, CC BY-SA 3.0

Optimere træbestanden

Målsætningen med mit projekt på Holmens Kirkegård var at optimere træbestanden, ud fra udarbejdelsen af en udviklingsplan.

Udviklingsplanen tog udgangspunkt i tre hovedpunkter: Hvad har vi nu? Hvad vil vi gerne have i fremtiden? Hvordan opnår vi bedst de mål? Dette er gjort ud fra at kirkegården skal have træer som: Er så sunde som muligt, passer ind i helhedsbilledet, kan leve længe og blive store, giver værdi til kirkegården.

Alt i alt er udviklingsplanen blevet et redskab som træerne på kirkegården kan styres med, i den forstand, at administrationen af dem, og hvordan kirkegården ønsker at forholde sig til træerne, er nedskrevet her. Udviklingsplanen kan således bruges som retningslinje for driften af træerne.

En del af den daglige drift

Ud over selve udviklingsplanen bestod mit projekt også af en rapport, som beskriver baggrunden for arbejdet med en udviklingsplan, og hvilke problemstillinger der kan være forbundet med det. En af de største udfordringer med en udviklingsplan er for mig at se, at få den til at gå fra at være et projekt om hvad man gerne vil, til at blive en del af den daglige drift, så de konklusioner planen giver, bliver implementeret i driften og at kirkegården ad den vej kommer til at udvikle sig efter planen. Her er det vigtigt at inddrage medarbejdere og andre interessenter i udviklingsplanen, og have den i tankerne, stort set hvad end man foretager sig på kirkegården.

Det samlede projekt med udviklingsplan for træer og rapport kan hentes på www.dalsby.dk ■

FODPOSER TIL TRÆER

Tekst og illustration af Anders Beck Larsen,
anders@nyborg-kirkegaarde.dk

Et område med uklippet græs omkring træerne giver en god beskyttelse af træerne og bidrager til biodiversiteten.

På store græsarealer giver det et flot indtryk at plante buske tæt omkring en gruppe med store træer. Billedet er fra et græsområde langs Niels Bohrs Allé i Odense SØ

Træer i en græsplæne er flotte, men de lever et udsat liv. Især i etableringsfasen, hvor træerne skal have mulighed for at udvikle sig.

Vælger man at have græs helt indtil stammen, vil jorden blive trykket af plæneklipperen, og dermed bliver det svært for rødderne at vokse ud i den omgivende jord. Der er også en meget stor risiko for, at træet bliver ramt af plæneklipperen, så der bliver sår i barken. Alt sammen dårlige betingelser for en god etablering. Vælger man at friholde et område omkring træet for græs, giver man gode betingelser for træet, men udgiften til renholdelse bliver meget større.

Et godt alternativ, som kræver minimal pleje, er at etablere en fodpose omkring træet. Den kan have mange forskellige udformninger: Den mest enkle er at lade græsset stå omkring træet(erne). Det koster ikke noget i anlægudgifter, og vedligeholdelsesomkostningerne er også begrænsede. Uønskede planter som brændenælde, tidsler, brombær og selvsåede træer skal luges bort, og græsset skal klippes af en gang om året.

Et tæt busket omkring træet(erne) er også en flot løsning, især hvor der er tale om store træer i store plæner. Som buske kan f.eks. anvendes Snebær (*Symphoricarpos*),

Bispehue (*Epimedium perralchicum* 'Frohnleiten') plantet i jernringe omkring Ginkgotræer.

Hedera hibernica 'Hestor' plantet i jernringe omkring skovfyr.

Storkenæb (*Geranium cantabrigiense* 'Karmina') plantet i jernringe omkring tjørn og eg.

Bronzeblad (*Rodgersia podofolia*) omkring et kejsertre i Geografisk Have i Kolding..

Kranstopp (*Stephanandra incisa* 'Crispa'), Diervilla (*Diervilla lonocera* 'Dilon') og Dværgmispel (*Cotoneaster dammeri*). Det koster lidt i anlægudgifter, men vedligeholdelsesomkostningerne er begrænsede - hvis man planter til den tætte side, så buskene hurtigt lukker af for ukrudt.

Ønsker man en lavere løsning, er der flere stauder, som lukker effektivt af for ukrudt. Storkenæb (*Geranium cantabrigiense*) er stedsegrøn og attraktiv for insekter. Den findes i flere sorter. Det samme gælder *Geranium macrorrhizum*. En anden effektiv staude er Bispehue (*Epimedium perralchicum*, især sorten 'Frohnleiten'). Den kan være lidt svær i etableringsfasen, men får den først fat, er den meget robust. Den tåler udtørring, og klipper man løvet af i marts står blomsterne flot i april. Guldjordbær (*Wald-*

steinia ternata) og Løvefod (*Alchemilla mollis*) er også effektive bunddækkende robuste stauder. Sidstnævnte er dog ikke stedsegrøn. Det er vigtigt at plante tæt og gerne afslutte med 5-10 cm grus. Det begrænser lugearbejdet, indtil planterne lukker.

Ønsker man en skarp grænse mellem græs og fodpose, kan man sætte en jernring. Den sikrer også, at eventuelle udløbere i græsset holder sig fra stauderne. Samtidig gør jernringen det lettere at vande træerne i etableringsfasen. På Nyborg Kirkegårde har vi fået valset jernringe i tre størrelser, så de passer de forskellige træers kronediameter. De mindste er 1,3 m i diameter og de største 2,9 m i diameter. Ringene er lavet i 5 x 150 mm fladstål. De fastholdes i jorden af spyd i T-jern, som svejses på ringene. Efterfølgende er der plantet stauder i ringene. ■

AMBROSIUS EGEN

Af Tommy Christensen,
redaktion@danskekirkegaarde.dk

Dette prægtige egetræ, smukt placeret i vejsiden nær Valdemars slot ved Nørreskovene på Tåsinge kan tage pusten fra enhver, som det fremstår der i sin magt og vælde. Med sine godt 400 år på bagen knejser det stolt og imponerer alle der måtte lægge vejen forbi.

Navnet Ambrosius – egen har træet fået fordi digteren Ambrosius Stub (1705 – 1758) i årene 1739 til 1752 var tilknyttet Valdemars slot som søhelten Niels Juels sekretær og bibliotekar, huspoet og ledsager på rejser og i festligt lag. Digteren fandt efter sigende inspiration siddende under det gamle egetræ som på den tid vel var omkring 150 år gammelt.

Der er løbet meget vand igennem Svendborgsund siden

da. Ambrosius – egen er plantet omkring år 1600 og alderen til trods i rimelig god stand. Med en omkreds på 7,5 meter og højde på 20 meter ser vi her en gigantisk og velformet "sparekasse-eg" (*Quercus robur* – Stilk-eg) som for os grønne folk er mere imponerende end selve slottet. En boreprøve udført i 1997 viste at træet var i forfald med en del indre råd og svamp, men det er imponerende at se hvordan træet kæmper for at lukke sårene efter afbrækkede grene, en sej kamp uden hjælp, for at lukke af for indtrængende svamp og andre fremmedlegemer. Forleden hvor jeg cyklede forbi, fornemmede jeg både robusthed og mere sundhed end svækkelse, og et svulmende, intakt livskraftigt vækstlag hele vejen rundt, så jeg vælger at tro på at kæmpen siger hej til vejfarende i mange, mange år endnu. ■

PYNTE-GRUS til gravsteder og gange m.m.

Blålyse/brune søsten (runde) mv.
i str. 4-8 mm og 8-12 mm

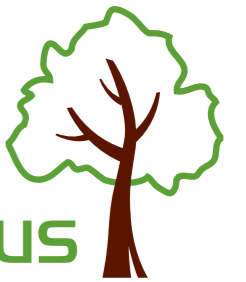
Sand/muld 0-3 mm

Leveres i store og små partier

Leveres også i bigbag

Østerild Grusværk

v/Søren Agesen, Bromøllevvej 15, 7700 Thisted
Tlf. 23 43 40 11 / grusmand@hotmail.com

Svend Andersen

Plantefokus

Professionel træ- og planterådgivning

Beskæringskurser

Beplantnings-
gennemgange

Trævurderinger

Plantekvalitet

Tlf.: 30 32 72 33
www.plantefokus.dk

NY I ARBEJDSMILJØGRUPPEN?

Kom godt i gang med Folkekirkens Arbejdsmiljøuddannelse

Læs mere
på
menighedsraad.dk

Glade medarbejdere leverer et bedre stykke arbejde. Og du er valgt til at være med til at sikre, at arbejdsmiljøet er godt i din kirke. Men hvordan griber man den opgave an? Det kan du lære på Folkekirkens Arbejdsmiljøuddannelse.

Du får:

- Overblik over arbejdsmiljøopgaverne
- Viden, metoder og konkrete værktøjer, der sætter arbejdet i system
- En erfaren underviser med stor indsigt i folkekirkens særlige udfordringer
- Mulighed for at udveksle erfaringer med dine medkursister, som er menighedsrådsmedlemmer, præster og medarbejdere i folkekirken.

Landsforeningen udbyder uddannelsen på vegne af Folkekirkens Arbejdsmiljøråd.
Læs mere og tilmeld dig på menighedsraad.dk/kurser.

“Rigtig god og inspirerende undervisning – også med plads til en god historie eller beretning fra ”det virkelige liv”.

ANNE-MARGRETHE NØRHOLT, ADMINISTRATIV KOORDINATOR

Kommende kurser
14. - 16. september
9. - 11. november

LANDSFORENINGEN
AF MENIGHEDSRÅD

SKAL TRÆER ALTID BLIVE GAMLE?

Tekst og foto: Jørn Skov,
tonder-kirkegaard@mail.tele.dk

Træer med unge træer kan give en oplevelse af, at skoven er flyttet ind på kirkegården. Fra Mindelunden, Ryvangen.

Når vi planter et træ, er det som regel for, at det skal blive et gammelt og smukt træ, men der er også en anden måde at betragte en træplantning på.

Udviklingen af det aktive gravstedsareal på kirkegårdene medfører en række tomme områder på de

enkelte kirkegårde. Så for at bevare et smukt anlæg må der nytænkes, og de tomme områder kan rent faktisk anvendes, så behovet for nye gravstedsformer, som løbende opstår, tilgodeses; noget, der ellers er en udfordring for den traditionelle kirkegård. Trenden går i øjeblikket mod, at kirkegårdene skal blive mere

naturpræget. Her tænkes der ikke så meget på, at mindre plejekrævende områder kan reducere de samlede driftsudgifter, men derimod på det reelle ønske fra mange borgere om et gravsted i naturen eller i et naturlignende område.

Træer

Et besøg i Mindelunden Ryvangen satte nogle tanker i gang (se billede), hvor der ses en stor plæne med et par 'øer' (i denne artikel træer) af bøgetræer, hvor der ikke sker en egentlig pleje af arealet under dem. Med de store plænearealer, der findes på de danske kirkegårde, vil det være interessant, om der kunne skabes mindre naturområder af denne type, hvor der kan etableres urnegravsteder. Det kan være både som anonyme gravsteder eller med et gravminde.

Men hvis denne vision skal realiseres, så må vi revurdere tanken om det gamle træ, og i stedet se træerne i et langt kortere tidsperspektiv. For selv om der er store plænearealer på kirkegårdene, så er de relativt små i forhold til de pladskrav, som gamle træer har. Ved at tænke innovativt og etablere mindre træer, hvor der skal ske en løbende fornyelse af træerne, så de ældste træer ikke bliver mere end 50 år, så kan man etablere et mere naturpræget gravsted. For disse træer vil altid fremstå som ungskov, med et tilstrækkeligt antal træer til, at det giver en oplevelse af, at skoven er flyttet ind på kirkegården.

Inspiration fra skovbruget

I skovbruget opererer man med to typer træer, nemlig lystræer og mørketræer, som en beskrivelse af, hvor meget lys, der trænger gennem træernes løv. En eg er

et eksempel på et lystræ, hvor der er en stor lysgen-nemgang, hvorfor skovbunden vil være præget af en tæt græsbevoksning, hvorimod et bøgetræ er et mørketræ med en lang mindre bundvegetation. På kirkegårdene vil det være en fordel at vælge et mørketræ, hvor der skabes mindre bundvegetation. For det muliggør, at træerne kan anvendes til urnegravsteder.

Mange vil sikkert spørge, hvordan vi når frem til en tæthed i træbevoksningen, som gør, at træerne ikke opfattes som ukrudtsmarker. Det kan gøres ved, at træerne plantes i en blomstereng, som i forhold til udviklingen af en større biodiversitet på kirkegårdene også i sig selv vil være et aktiv. En anden måde at gøre det på, det er ved at se på, hvordan skovbruget i et vist omfang etablerede træbevoksninger tidligere, nemlig ved at plante træerne, og derefter så den seksradede rug, som reducerede ukrudtstrykket på det tilplantede areal.

I Tønder arbejder vi med tanken om at etablere den første træø i det kommende år, såfremt vi kan få det godkendt. Der er ingen risiko ved at forsøge sig med etableringen af træer, for hvis det skulle vise sig at mislykkes, eller hvis der ingen interesse er for at se på træer som en del af kirkegården, så er træerne lette at fjerne igen og tilså med græs. ■

Wad
LANDSKABSARKITEKTER A/S

Udviklingsplaner | Naturkirkegårde
Omlægninger | Tilgængelighed og meget, meget mere...

Engtøften 3, st. 15
DK 8260 Viby J
Telefon 86 52 17 77
www.wadlandskab.dk
marina@wadlandskab.dk

NY BOG! Bestil dit eksemplar på hjemmesiden.

Vi er dem med det brede sortiment

- Buske, træer, stedsegrønne samt hække
- Rhododendron og surbundsplanter
- Roser, stauder, græsser og bunddække

Vejenbrød Planteskole A/S

Vejenbrødvej 25 - 2980 Kokkedal - Tlf. 48 28 01 77
www.vp-as.dk - salg@vp-as.dk

TRÆER OG MINDER

Af Lene Halkjær Jensen,
redaktion@danskekirkegaarde.dk

Ved fældningen af det gamle bøgetræ, blev der bevaret så meget af stammen, at "fødselstangen" var intakt.

Det store, gamle cedertræ fik udvidelsen af kirkegårdens mand-skabs- og maskinbygning til at falde naturligt ind i omgivelserne.

Det er med vemod, når markante gamle træer må fældes. Der er ofte knyttet mange minder og historier til det træ, der falder for motorsaven...

Det kan være nødvendigt af forskellige årsager, men jeg bryder mig ikke om, når store og markante, gamle træer skal fældes. De har haft en funktion og skabt et miljø omkring sig, der hvor de står – og har stået i mange år. De har givet mad og husly til insekter, fugle og andre levende væsener - og skygge på varme sommerdage. Der bliver ofte lidt tomt og bart, hvor de har stået – og der er ingen fortrydelsesret: Det bliver jo ikke i min levetid, at det rum

og miljø, som træet skabte, kan genetableres med plantningen af et nyt træ.

Når de alligevel må fældes, kan man gøre lidt for at bevare mindet og historierne.

Fødselstangen

For mange år siden, før min tid på kirkegården, valgte de pårørende til en afdød et gravsted nedenfor et af kirkegårdens store bøgetræer. Bøgetræet delte sig i to hovedstammer i 3-4 meters højde, men havde en sammenvoksning ca. 1 meter over delingen. Begrundelsen for at de dengang

Selvom både skulptur og bæk blev flotte, savnede jeg det rum og miljø, som cedertræet havde skabt.

valgte lige netop dét gravsted var, at træets sammenvoksning mindede dem om en fødselstang: Den afdøde havde nemlig været fødselslæge.

Den sjove og personlige historie om gravstedvalget fik jeg i forbindelse med en senere urnenedsættelse i gravstedet – og blev siden mindet om fødselslægen og fødselstangen, når jeg gik forbi træet.

Årene gik og træet begyndte at skrante – og i 2015 stod det klart, at det måtte fældes, før det faldt selv; det var angrebet med kæmpeporesvamp.

Med tanke på de pårørendes historie, valgte jeg at bevare så meget af stammen, at "fødselstangen" var intakt. Den resterende del af stammen står i læ for vestenvinden og kan så stå, så længe det er forsvarligt; til glæde for de pårørendes minder – og alt det kryb og kravl, der kan have glæde af et træ i forfald.

Cederen

I 2008 stod udbygningen af kirkegårdens maskin- og mandskabsfaciliteter færdigt. Det havde været en udbygning med mange udfordringer. En af dem var, at et af kirkegårdens tre store og meget markante cedertræer havde lidt uheldig placering i forhold til udbygningen. Cederen skulle helst blive stående og der blev bygget "udenom", med en bevidsthed om de risici der er, når man bygger tæt på et stort træ.

Cedertræet overlevede udbygningen uden synlige mén – og dens størrelse og placering var i flere år med til at få udbygningen til at se ud som om, at der ingen forandringer var sket. To storme med kort mellemrum, hvor nedfaldne grene fra cederen gjorde skade på bygningernes tag, var dog udslagsgivende for beslutningen om, at cederen måtte fældes i 2015. Også her blev der bevaret et stykke af

hovedstammen, hvor en del af den senere blev formet til en skulptur og resten af den blev til en bæk.

Jeg savnede nu alligevel synet af det smukke, gamle cedertræ og det miljø, det skabte foran bygningen. Det var jeg nok lidt ene om: Cedertræer sviner i perioder temmelig meget – og kirkegårdens gartnere savnede bestemt ikke oprydningarbejdet.

Gem og brug

Ud over at lune i brændeovnen, er der mange måder, hvorpå de sørgelige rester af et stort og markant træ kan gøre nytte. Nogle af kævlerne kan stables eller blive liggende på stedet som insekthoteller - og i stedet for at bruge energi og besvær på at fræse roden væk, kan stubben eller stammen måske skæres til en anderledes blomsterkumme eller en skulptur, som man kan glæde sig over, så længe den nu holder.

På den måde kan man også lige blive mindet om, hvordan det nu var det så ud, dengang træet stod der – og om nogle af de historier og minder, der knytter sig til det. ■

Barndommens klatretræ

Denne urskive har min far drejet af et stort elmetræ, der stod ved mit barndomshjem. Det var mit foretrukne klatretræ – og der var god plads i træet til at legekammeraterne fra nabogårdene kunne klatre med. Elmen måtte lade livet, da elmesygen hærgede.

På den måde kan selv et lille bitte stykke af et stort træ rumme minder om mangt og meget.

FÆLLES ÅRSMØDE FOR DKL OG FDK

Foto: Screenshot fra <https://comwell.com/hoteller/comwell-h-c-andersen-odense>

Heldigvis er det muligt at afholde fælles årsmøde for DKL og FDK, samt fejre FDK's 100 års jubilæumsfest i dagene 6 - 8. september 2021.

Det vil foregå på HC Andersens Hotel i Odense, byen hvor kimen til dannelsen af FDK fandt sted for 100 år siden. Programmet strækker sig over 2 dage, og omdrejningspunktet er kirkegårdspersonalets rolle og hvordan FDK blev 100 år.

Program:

Mandag d. 6. september

- Der serveres kaffe, the, brød med mere fra kl. 10, og registrering finder sted.
- I anledning af FDK's 100-års jubilæum, udgives en bog, der hedder "Kirkegårdens Leder". Cand. mag. og historiker, Klaus Bertelsen, har skrevet bogen. Klaus vil frigive bogen på dagen og fortælle lidt om bogens tilblivelse og indhold.
- Dernæst vil Marie Vejrup, lektor fra Aarhus Universitet, komme og holde et foredrag om kirkegårdspersonalets rolle.
- Efter frokost vil Michael Svendsen, foredragsholder,

forfatter og musiker, holde et foredrag om "Kunsten at bære den gode arbejdsplads".

- Efter kaffepausen afholdes de respektive generalforsamlinger for FDK og DKL.
- Der vil være mulighed for at melde ind til FDK's brugergruppe, som arbejder på ønsker til EG-Brandsofts IT-løsninger. Brugergruppen afholder et kort møde kl. 16.30.
- Alternativt kan man gå ud i Odense bys gader og stræder, se den netop færdig anlagte Eventyrhave, et grønt anlæg i byen, eller gå en tur på Odense kommunale kirkegårde.
- Kl. 18 serveres der en 2-retters menu på hotellet.

Tirsdag d. 7. september

- Dagen åbnes af Odense Skoleorkester, som spiller en march. Dernæst tager Jais Poulsen over, og fortæller om en nyudgivelse af bogen "Religiøsitet og forholdet til folkekirken 2020". Det fremgår af undersøgelsen, at kirkegårdene har en væsentlig rolle at spille i den danske befolkning, så det glæder vi os til at høre mere om.
- Eftermiddagen står i ekskursionens tegn. Vi kører med bus til Svendborg kirkegård, hvor FDK's grundlægger ligger begravet. Vi vil besøge hans grav og Svendborg kirkegård.
- Næste stop er Odense Domkirke, hvor organist Randi Mortensen spiller en orgelkoncert for os.
- Fra Domkirken går vi tilbage til hotellet for at klæde om til en festaften med en 3-retters menu, underholdning og sjov.

Onsdag d. 8. september

- Der serveres morgenmad - og derefter går turen hjemad, efter nogle festlige og inspirerende dage.

Tilmelding

Har du ikke fået dig tilmeldt endnu, så gør det på danskekirkegaarde.dk/aktiviteter/arsmode.

For at festligøre dagen og få så mange med som muligt, ydes der tilskud til dette årsmøde. ■

VALDEMARSEGEN

Af Annee Katrine Bonde,
sonderholm_kirke@mail.dk

En voksen mand synes ikke af meget ved siden af egen.

Valdemarsegen i Corselitze Skov på Falster er formentlig Danmarks største træ med en omkreds på 10 meter, en højde på 24 meter og et rumindhold på mere end 120 m³.

Træets alder er ukendt, men skønnes til at være 550-600 år. Hvis træet er omkring 600 år gammelt, er det fra først i 1400-tallet. Dengang var Erik af Pommern konge, godt hjulpet af sin mor Margrethe den 1. Valdemar Sejr, Margrethes far, døde i 1375 – men om det er ham, Valdemarsegen er opkaldt efter, er uvist.

En større "restaurering" af træet fandt sted i 1914, hvor træet blev plomberet med beton og bly. Reparationerne er nu næsten overvokset af træet, der stadig er fuldt vitalt. ■

"Restaureringen" med beton ved træets rod.

Din bedste hjælper på kirkegården året rundt

Ring for prøvetur

6419

Miljøvenlige motorer
Kan leveres med el-motor

Kan også leveres med kabine

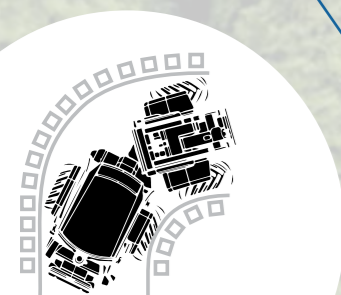
”
Ring og aftal en prøvetur.

Du gi'r kaffen - vi gi'r kagen!

Brugervenlig betjening
Kan køres af alle

Hurtigt skift af redskaber

Undgå manuelle løft
Løfter op til 2.160 kg

Fås som SD-model hvis du skal dreje rigtig skarpt

Fås i 9 modelserier fra 20-75 hk med mere end 200 praktiske redskabsløsninger

Sjælland

Dianalund Motor A/S

Ventemøllevej 51, 4293 Dianalund
Tlf.: 58 26 58 56

Vi kører service i hele Danmark

Jylland/Fyn

Traktorgården Give ApS

Bæksgårdsvej 10, 7323 Give
Tlf.: 75 73 22 95

MINDEEGEN

Af Ole Hougaard

Driftsleder, Fredericia Kirkegårde

På Trinitatis kirkegård i Fredericia blev der i 1837 sat et egetræ, plantet af kronprins Frederik – senere kong Frederik d. 7.

I 1657 havde Danmark erklæret Sverige krig. Svenskerne var i stort overtal kommet til Fredericia fra syd op gennem Slesvig / Holsten. De fandt fæstningens svageste punkt, hvor de trængte ind med dansk nederlag til følge. 500 danske dragoner faldt i fæstningsbyen. De havde kæmpet til sidste mand på Trinitatis kirkegård i Fredericia. De 500 dragoner fik deres sidste hvilested på kamppladsen ved Trinitatis kirke. Her plantede den unge kronprins i 1837 et egetræ til markering af dragonernes hvilested.

Det nyplantede egetræ stod der i 1849, da over 400 faldne danske soldater fra udfaldet ved fæstningen mod de Slesvigske / Holstenske oprører blev begravet.

I dag står egen med sine 184 år og 20 meter brede krone

med et livskraftigt favntag til den besøgende på Trinitatis kirkegård.

Hvilke tanker gjorde den unge kronprins sig, da han plantede det lille egetræ?

Det må stå hen i det uvisse – men det er ganske vist, at i dag står et stort og flot egetræ, som er værd at komme forbi – og måske blive inspireret til tanker om det vi planter på vore kirkegårde.

Kirkegården er et defineret fælles rum for begravelse af vore døde, og vi er som fagpersoner forpligtet på at skabe "favntaget", som den enkelte kan opleve, når det individuelle gravsted besøges.

På Trinitatis kirkegård i Fredericia står egetræet som ét af mange gamle smukke træer på de danske kirkegårde – alle til gratis inspiration. ■

ALEX LUNDSGAARD KRISTENSEN

Skrevet af Camilla Harms

På Odder Ny Kirkegård hersker der i øjeblikket forandring. Netop derfor ligner dele af kirkegården små øer af byggepladser. Vi står midt i en større omstrukturering og langsomt men sikkert, går det fremad med det store projekt.

Odder sognekirke er en bykirke, med to kirkegårde dertilhørende. I daglig tale kaldes kirkegården Den Gamle og Den Nye. Her er vi tilsammen otte glade ansatte i sæsonen, inklusiv kirkegårdslederen og en anlægsgartnererelev. Vi har omkring 120 handlinger om året, heraf 12 begravelser.

Kirkegårde i stor kontrast

Besøger man de to kirkegårde, vil det straks blive synligt hvor forskellige de er. Den Gamle har et areal på 1,1 ha, inkl. kirkecenterareal. Selve kirkegården er omkranset af stendiger og appellerer til det romantiske sindelag, i sin hyggelige og gammeldags stil. Her er tradition i fokus. Thujahække og gange med ral i forskellige bredder, bidrager som skelet for denne hyggelige ø, midt i Odder centrum. Igennem kirkegården ses en allé af knudebeskårede lindetræer. Disse går igen i dele af den sydlige side. Belægningen på denne kirkegård er høj, ca. 98%. Her regerer gartnerne Pia og Helle med en kærlig, men fast hånd. Vender man derimod næsen mod Den Nye, vil man opleve stemningsforandring. Grundet omstruktureringen ligner kirkegården for tiden ikke helt sig selv. Her blandes det traditionelle og det moderne. Ofte er her plads til at sætte nytænkende ideer på prøve. Med et areal på 4,4 ha er der plads til, at prøve sig frem med grønne tiltag. Den Nye består af nye og gamle afdelinger, samt et splinternyt kapel. Omlægningen medfører en planteliste på en værdi af 300.000 kr., som gør at gartnerne må løbe ekstra stærkt, da disse udplantes af personalet. Entreprenører lejes ind til jordarbejde og hegnssætning. De nye afdelinger markeres med takshække, mens hver afdeling får sit eget tema

Alex Lundsgaard Kristensen er kirkegårdsleder ved Odder Kirkegårde.

Den nye kirkegård i Odder er under omstrukturering.

Med et areal på 4,4 ha, er der plads til at tænke nyt på den nye kirkegård.

og navn derefter, såsom Magnoliahaven, Rosenhaven og Skoven.

Kontrasten mellem kirkegården kan virke overvældende. På den Gamle stopper tiden, imens man indtager atmosfæren fra en svunden tid, hvorimod Den Nye for tiden symboliserer en verden i forandring og acceleration. På Ny Kirkegård står intet stille og vi vil rubbe neglene for, at opnå det smukkeste resultat for brugerne.

Miljø og bæredygtighed

Begge kirkegårde er gået i tænketank mht. miljø og bæredygtighed. Igennem de sidste par år har fænomenet Grøn Kirke manifesteret sig på arbejdspladsen. Det er blevet en motivation og energikilde, at vide at vi faktisk er i stand til at gøre noget for moderjord.

Vi har fået et samarbejde på benene med den lokale florist,

som modtager hård plast fra begravelsesdekorationer, samt med Økologiens Have, som har bygget et smukt insekthotel til kirkegården, og foruden sælger os hjemmedyrkede stauder af god kvalitet. De modtager vores pletter og plastbakker, som herved genanvendes. Det er både praktisk og hyggeligt at lære lokale forretninger at kende på denne facon.

Vi har også etableret to smalle jordstykker til pluk selv, så brugerne kan plukke blomster til deres gravsteder, som et alternativ til de importerede buketter. Med forhåbning om at hjælpe vilde bier, har vi endvidere ladet græsset og ukrudtet gro på græsstykket ved parkeringspladsen. Vi har naturligvis gang i flere grønne tiltag, såsom hjemmelavet sphagnum-efterligning og flis fra grandækning og beskæring, vi høster frø fra egne planter, køber lokalt og/eller økologisk, desuden vil vi så vidt muligt sande i stedet for at salte, når vinteren igen er over os. ■

KALENDEREN

23. august 2021

Årsmøde i Foreningen for Kirkegårdskultur

Det fysiske årsmøde, med generalforsamling, foredrag og ekskursion, er pt. planlagt som 1-dags arrangement i Nyborg. Medlemmerne får tilsendt invitation. Man kan få mere information ved henvendelse til sekretariatet på Silkeborg Kirkegårds kontor på tlf. 8682 0244, eller på post@kirkegaardskultur.dk

25. – 27. august 2021

Have & Landskab

Den grønne fag-udstilling Have & Landskab afholdes på arealerne ved ZBC, Jernbjerggaard i Slagelse. Læs mere på www.haveoglandskab.dk

6. – 8. september 2021

Årsmøde for FDK og DKL samt 100 års jubilæumsfest for FDK

FDK's jubilæumsfest er flyttet fra januar 2021 til september 2021, hvor der også afholdes det 'normale' årsmøde i samarbejde med DKL. Årsmødet og jubilæumsfesten finder sted på Hotel H. C. Andersen i Odense.

6. – 8. oktober 2021

Lederkursus – Modul 3 - på Best Western Hotel i Svendborg

FDK afholder kurset 'Lederen som forhandler og konfliktløser' (modul 3). Se mere på FDK's hjemmeside www.danskekirkegaarde.dk. Tilmelding på mail: kursus@danskekirkegaarde.dk

www.Henneckestauder.dk

**20 års erfaring.
Fokus på miljøvenlig produktion af stauder.**

**Mail: Henneckestauder@c.dk
Mobil: 21 73 29 90
Kontor: 55 45 92 66**

2. – 5. november 2021

DKL afholder krematoriekursus

DKL afholder krematoriekursus på Danhostel i Svendborg. Kurset henvender sig både til nye i branchen og dem, der har været ansat i et krematorium i mange år. Der er fokus på de tekniske, etiske og menneskelige udfordringer, gennem praktisk og teoretisk undervisning. Se mere på www.dkl.dk. Tilmelding til admin@dkl.dk

10. marts 2022

Kirkegårdskonferencen 2022

Kirkegårdskonferencen afholdes i et samarbejde mellem IGN, FAKK, FDK og Landsforeningen af Menighedsråd. Programmet er endnu ikke fastlagt.

11. - 13. september 2022

Studietur i forbindelse med Nordisk Kongres

I forbindelse med Nordisk Kongres i Tampere (Tammerfors) arrangerer FDK en to dages studietur til kirkegårde og krematorium i Helsinki og omegn.

14. – 16. september 2022

Nordisk Kongres

I 2022 afholdes den Nordiske Kongres i Finlands tredjestørste by Tampere (Tammerfors). Kongressens tema er "Kirkegården som kulturarvsbærer og dens betydning for miljøet".

23. august 10.30-16.30 Foreningen for Kirkegårdskultur afholder generalforsamling, samt mini-seminar og kirkegårdsvandring i Nyborg. Alle er velkomne - se mere på www.kirkegaardskultur.dk. Medlemmerne får tilsendt invitation.

H.M. HANSEN

TRÆ- OG NATUR PLEJE

På Fyn & Øerne

TRÆFÆLDNING STUBFRÆSNING

med nænsom kørsel på græs

20 ÅRS ERFARING

RING 22 50 70 38
-og få et tilbud på opgaven

www.hmhanzen.dk

info@hmhanzen.dk | +45 22 50 70 38 | Sandagervej 6, 5854 Gislev

Foreningen af Danske Kirkegårdsledere

Konstitueret formand:

Rikke Nørulf, Silkeborg Kirkegård
rin@skk.dk
Tlf.: 26716519

Sekretariat:

Foreningen af Danske Kirkegårdsledere
Springbakken 1, 9230 Svenstrup J.
E-mail: kontor@danskekirkegaarde.dk
Tlf: 60 53 59 00

Se mere på www.danskekirkegaarde.dk

Fremsendelse af annoncer og artikler
Annoncer (reproklart materiale) skal helst afleveres som PDF-filer, for at undgå fejl i forbindelse med annoncens opsætning i bladet.

Billeder, der skal ledsage artikler, skal helst ikke lægges ind tekstdokumentet, men sendes separat i den originale opløsning. Det giver en bedre billedkvalitet i det trykte blad.

Danske Krematoriernes Landsforening

Sekretariat:

Viborgvej 10
7500 Holstebro
Tlf. 40 13 02 23
E-mail: admin@dkl.dk

Formand / Formand for teknisk udvalg:

Tom Olsen, Fælleskrematoriet i Ringsted
Tlf. 26 86 02 01
E-mail: tomo@km.dk

Næstformand:

Erik Bach
Tlf. 61 77 98 85
E-mail: erik.bach.aarhus@gmail.com

Kursusudvalg:

Erik Bach
Tlf. 61 77 98 85
E-mail: erik.bach.aarhus@gmail.com

Tommy Christensen

Tlf. 20 41 61 86
E-mail: tcchristensen@outlook.dk

Se mere på www.dkl.dk

Tidsskriftet 'KIRKEGÅRDEN'

Udkommer 6 gange årligt i samarbejde mellem FDK – Foreningen af Danske Kirkegårdsledere og DKL – Danske Krematoriernes Landsforening

Oplag: 1.150 stk.

Abonnement

Pris: 345,- kr. pr. år
(465,- kr. pr. år for abonnenter udenfor Danmark)
Bestilling eller ændring af abonnement sendes til kontor@danskekirkegaarde.dk

Udgivelser og deadlines i 2021/2022

Nr. 5, oktober 2021	15. september 2021
Nr. 6, december 2021	15. november 2021
Nr. 1, februar 2022	15. januar 2022
Nr. 2, april 2022	20. marts 2022
Nr. 3, juni 2022	20. maj 2022
Nr. 4, august 2022	20. juli 2022

Bladet forventes at udkomme ca. en måned efter deadline.

Annoncepriser

1 side	kr. 3.700,-
1/2 side	kr. 2.700,-
1/4 side, stående	kr. 1.700,-
1/4 side, liggende	kr. 1.700,-
1/8 side	kr. 1.200,-
Visitkort	kr. 1.000,-

Ved 3 indrykninger pr. år gives 5 % rabat
Ved 6 indrykninger pr. år gives 10 % rabat
Priserne er eks. moms.

Anonncesalg

Tommy Nilsson, Hvidovre Kirkegårde
Mail: tn@fkih.dk, tlf. 23 45 35 56

FRA REDAKTIONEN

Det halter gevaldigt med arbejdsmiljøet i Folkekirken, bl.a. kan man i medier læse/høre at der er problemer i hver fjerde kirke i København, hvilket er skræmmende og tankevækkende. Det er dog ikke kun i København og i kirkerne man oplever denne tendens, man får indtryk af at det dårlige psykiske arbejdsmiljø og samarbejdsproblemer forekommer overalt i folkekirken. Hvorfor, kan man spørge sig selv? Og her er det svært ikke at rette fokus på den overordnede struktur og styring. Med menighedsrådet som den suverænt bestemmende faktor, ikke kun som arbejdsgiver men i samtlige forhold, kan der kun siges at man virkelig må håbe på et forstående, lyttende og klogt menighedsråd hvert 2. eller hvert 4. år, når nye konstellationer og sammensætninger opstår.

Selvfølge skal de ansatte gøre alt for at opfylde den fælles målsætning, forhåbentligt udarbejdet i samarbejde med, og ikke kun af menighedsråd. Ofte skyldes det dårlige arbejdsmiljø interne stridigheder i menighedsrådet, som jo selvklart forplanter sig til de ansatte - og den før så trygge arbejdsplads forsvinder stille og roligt. Stillinger i folkekirken, også på kirkegårdene, er ikke mere så attraktive og tillokkende som tidligere, hvilket kan ses på antallet og kvaliteten af ansøgere, en trist tendens, som jo er alt andet end fremmende for det gode arbejdsmiljø.

Man mere end aner/fornemmer en ansvarsflygtigelse helt fra toppen af; kirkeministerie, stifter og provstier, hvor putter de sig i dette spil? Lad os få vendt denne udvikling.

Fornyelse med respekt for tradition siden 1982

 JESSING

- Se flere produkter på www.jessing.eu

